Opuscula quę in hoc tomo continentur.

Hermanni Conringii Dissertatio ad legem I. codicis Theodosiani de studiis liberalibus urbis Romę, et C.P. Helmestadii 1655. pag:

Joan: Harduini Soc: Jesu Chronologię ex nummis antiquis restitutę prolusio de nummis Herodiadum. Parisiis 1693. pag: 109

Jacobi A Mellen Lubecensis historia urnę sepulcralis sarmaticę an: 1674 repertę. Jenę 1679. pag: 40.

Sacro-historica disquisitio de duobus emblematibus &, in quorum altero disceptatur, an duo Philippi Imp: fuerint christiani. auctore Joanne Ciampino. Romę 1691. pag: 51.

De incerto quodam simulacro, ac de voto Melanthi, deque Ascia Dissertatio composita ab Aloysio Andruccio [illegible]. Bononię 1710. pag: 35.

Archimedis effigies marmorea in veteri anaglypho Romę asservato.

30. C.

Miscell. Vol. LXIV.

HERMANNI CONRINGII

DISSERTATIO

AD LEGEM I

CODICIS THEODOSIANI

DE

STVDIIS LIBERALIBVS VRBIS ROMÆ ET CONSTANTI-NOPOLIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Philippi Monti

HELMESTADII

Excudebat HENNINGVS MVLLERVS

ACAD. IVLIAE TYPOGRAPH.

CIↃ IↃ C LV.

Magnifico Nobiliſsimo Ampliſsimo & Conſultiſsimo Viro,

JOANNI Schwartzkopff JCTO

Sereniſſimi Brunſ. & Lyneburgenſium Ducis

AUGUSTI

Conſiliario præcipuo & Cancellario, hæreditario in Lütken Wahlberg/

Amicò ſuo magno

S. P. D.

HERMAN. CONRINGIUS.

QVæ ſub initium hujus anni, magiſtratum Academicum depoſiturus, diſſerui interpretatus legem primam Codicis Theodoſiani de Studiis liberalibus V.R. & C. ea nonnihil recenſita, & nova interpretatione politica, quam addere tum tempore prohi-

bebar, aucta & exculta, in tuum nomen edere audeo, Vir magne: non tam veteris neceſsitudinis fiducia, quam quod unus præ multis & poſſis hæc recte judicare, & velis adverſus indoctos atque improbos defendere. Eximia videlicet res quidem eſt vera & non fucata juris philoſophia, nec ejus peritiam non plurimi venditant, at paucis oppido datum eſt vel ejus imaginem animo comprehendere; imo ſi vel eminus illam oſtendas, parum abeſt quin nonnulli inſolenter excandeſcant. Intereſt vero publice, contempta iſthac iracundia, intrepide philoſophiam

illam

illam & docere & tueri: utpote cum una illa idonea ſit rempublicam quamvis commodis Legibus componere, ſive quæ novæ ſint ferendæ, ſive corrigendæ veteres; quo nihil in vita quidem civili eſt utilius. Neque vero ad id præſtandum ſatis eſt, vel Romanorum vel aliarum inſtituta gentium memoria comprehendere, ac habere in numerato: (quamvis illa peritia iis locis ubi vim legis habent foro cumulate ſatisfaciat, nec parum conducat ad τὴν νομοθεσίαν) ſed neceſſum cumprimis eſt naturam omnis generis rerumpublicarum tenere, quid

ſpeciei cuivis conducat, quid ſpeciei cuivis noxium, idque non publice duntaxat ſed privatim etiam, quum & privati mores rempublicam trahant in partem. Hanc philoſophiam præter omnē exſpectationem à Sereniſsimis Principibus meis juſsus docere, ſperno equidem Thaboricas nænias: quo tamen operæ major ſit fructus, tuo tuique ſimilium longe præclariſsimo exemplo ad exceſſos conatus excitandi ſunt juvenum animi, & muniendi adverſus vim ſiniſtræ abjectæque opinionis. Quamvis igitur leve ſit quod jam publico, quoniam tamen ex illo

multis inviſo politico penu præter vulgi morem eſt depromptum, non denegabis illi favoris tui auram, quo tanta commendatione ſit tutius à malevolorum morſibus. Scio vero ipſum quoq; argumentum diſſertationis tibi fore acceptum: utpote quæ agat de maximi Cæſaris Valentiniani Lege quadam Academica: quales tu, pro ea qua vales juris prudentia ſolida ac vera, inq; rem Academicam propenſione, Iuliæ noſtræ ſuggesſiſti haud paucas, in omnem poſteritatem utiliſsimas. Vale Vir & Amice magne bono publico. Helmeſtadii in Academia Iulia ? CIↃ IↃ C LV. VIII. Eid. Iul.

ADDENDA.

P. 25. l. 10: De eodem Germano Conſtantius: *Vt in eum perfectio literarum plena conflueret, poſt auditoria Gallicana, intra Vrbem Romam Iuris ſcientiam plenitudine perfectionis adjecit.*

EMENDANDA.

Pag. 28. l. 8. *Vlpiani ætate.* P. 45. l. 6. *amphitheatralia.* p. 52. l. 10. *circa omnes.* p. 64. l. 14. *ipſorummet.* p. 74. l. 11. *ſit ſocium.*

HERMANNI CONRINGII

DISSERTATIO

Ad L. 1. Codic. Theodoſ.

De

STVDIIS LIBERALIB. VRB. ROMÆ ET CONSTANTINOP.

QVotieſcunque ex hoc loco, magiſtratum Academicum ſive aditurus ſive poſiturus, verba feci, plærumque diſſerui de iis quæ ad Academicas res pertinent. Ne quidem ab illo inſtituto receſſi, cum ante hoſce ſex menſes munus hoc quartum aggrederer: eoque ne nunc quidem mutabo quidquam. Quoniam tamen & ipſe hic diſceſſus meus, & quæ hodie eſt aëris inclementia jubent paucis me defungi, continebo ſermonem intra anguſtos limites: atque adeo non niſi unicam legem, quæ de ſtudiorum liberalium Vrbis Romæ ſectatoribus, Valentiniani Valentis & Gratiani Auguſtorum nomine, quarto poſt natum Chri-

ſtum ſeculo promulgata eſt, ex Codice Theodoſiano repetitam, boni publici gratia ſum explicaturus. Necvero illam in Codicem Juſtinianeum Tribonianus cum aſſeclis tranſtulerunt, quod forte mecum miremini. Imo nihil quod iſthuc faciat in omni illo noſtro ſacro Juris Codice reperire eſt; quamvis & Tribonianus vir fuerit ſtudiis liberalibus apprime addictus, & illius in conficiendo Codice iſthoc adjutores, partim ex Conſtantinopolitana partim ex Berytienſi, Romani juris celeberrimis tum ſcholis, prodierint. Ea tamen eſt res, qua de agit lex iſthæc, (ceu ipſi mecum paulo poſt ſcio judicabitis) ut prudens legislator neutiquam contemnere aut negligenter curare eam, ſive velit ſive poſſit.

Habetur autem illa Lex, quod ante dixi, in illo Codice, qui à Cæſare Theodoſio ſecundo, cujus auctoritate anno Dn CDXXXIIX eſt promulgatus, Theodoſianus vulgo dicitur. Etſi hodie is amplius haud integer totus ſed tantum potiore parte, idq; demum cura Ioannis Tilij & Jacobi Cujacij, ſummorum ſane virorum, reperiatur:

pro libris quinque prioribus ſuperſtite Epitome duntaxat illa, quam Alarici, Gothorum Regis, Galliæ Aquitanicæ & Hiſpaniæ tum imperantis, juſſu publicavit quondam vir Spectabilis Anianus, fruſtra in his quoque germanis inveniendis ſummam induſtriam complures annos adhibente Jacobo Gothofredo, ICtorum elegantiſſimorum noſtræ ætatis nuper principe. Et quidem habetur Lex loco primo in Titulo *de ſtudiis liberalibus Urbis Romæ & Conſtantinopoleos*, qui eſt nonus libri decimiquarti: adeoque peti poteſt non ex Anianea illa epitome, ſed ipſo Theodoſiano codice, poſtquam ultimos octo libros Codicis iſtius publicavit ante hoſce centum ampliùs annos Ioannes Tilius, Meldenſem poſt Epiſcopatum virtute ſua & præclaris in patriam & omnem rem literariam meritis, conſequutus.

Ut ἐπιγραφὴ porro præ ſeſe fert, reſcripta eſt lex illa ab Imperatoribus, Valentiniano Valente & Gratiano Auguſtis. Ab uno tamen Valentiniano id nominis primo merito illam dixeris profectam; quum ad illum unice ſpe-

ce ſpectarint ea tempeſtate res Urbis Romæ adeoque & hæ de quibus hæc lex agit. Huic uni etiam proxime Urbis omnia paruerint. Nec vero eſt quare quem turbent reliqua bina Cæſarum nomina; utpote quum, ex inſtituto illius reipubl., omnes leges quæ à Cæſarum ſingulis promulgabantur, omnium tamen nomina præ ſeſe ferrent in ſignum communis Imperij. Sed & reapſe ſumma Imperij erat penes unum Valentinianum, tametſi is (raro exemplo) in conſortium titulorum fratrem Valentem & filium Gratianum aſſumpſiſſet. Raro inquam exemplo. Bene enim Ammianus Marcellinus l. XXVII cap. 14 de Gratiano Auguſto declarato cum diſſeruiſſet: *In hoc negotio* inquit *Valentinianus morem inſtitutum antiquitus ſupergreſſus, non Cæſares ſed Auguſtos germanum nuncupavit & filium. Benevole ſatis. Nec enim quiſquam antehac adſcivit ſibi pari poteſtate collegam præter Principem Marcum, qui Verum adoptivum fratrem abſq; diminutione aliqua majeſtatis Imperatoriæ ſocium creavit.* At vero Gratianus ne adoleverat tum quidē, & Valentem ut Ammianus idem

em loquitur l. XXVI c. 5. *participem quidem le-tum ..m poteſtatis, ſed in modum apparitoris mo-rigerum* habuit Valentinianus. Poſſit forte ideri Conſtitutio hæc ideo a non uno eſſe Cæſare profecta, quoniam non ſingulari nu-mero, ſed plurali verba Conſtitutionis ſunt concepta. At vero hoc etiam indicium non adeo eſt certum. Etſi enim primi Cæſares, ſi ſocio Imperij carerent, ſic ſatis diu ſingulari nu-mero edicta ſua promulgaverint: quomodo Antoninus *l. 1. C. de juris & facti ignor.* dixit: *Permitto tibi defenſionibus uti*: Attamen Con-ſtantinus Magnus de ſe uno locutus jam nu-merum pluralem uſurpaverat, ut paſſim in Co-dice obſervare eſt, & dudum notavit Guidus Pancirollus Juris ille Romani longe peritiſſi-mus *l. 1 Variar. lection. utr. Jur. c. 2.* Fatemur tamen etiam ideo pluralem numerum in hac Conſtitutione adhibitum, quoniam non uni-us Auguſti nomine illa eſt edita. Imo fortaſ-ſis propter ſocietatem illam Imperij, quæ quam maxime orſa eſt cum Diocletiano & Maximia-no, cœpit primum in Divalibus Conſtitutioni-

 bus

bus pluralis numerus uſurpari, exemplum illud ſequentibus ijs etiam qui ſolitarij imperabant.

Miſſa porro Conſtitutio illa Divalis (loquor ex more illius ævi) aut directa eſt, ut habet inſcriptio, ad Olybrium Præfectum Vrbis, virum ea ætate inter primos longe celeberrimum: ad quem ejuſdem Valentiniani Cæſaris leges aliæ complures, non in Theodoſiano duntaxat, ſed etiam Juſtinianeo Codice hodieque ſuperant. Quantum ex Ammiano Marcellino ſcriptore συγχρόνῳ & curioſo diſcimus, ſucceſſit ille in Vrbis Præfectura Prætextato, & ſucceſſorem nactus eſt Ampelium & poſt Claudium. Hoc ſcilicet ordine, Valentiniano Imperante, jam tum ad Olybrium uſq; geſſerant munus illud ampliſſimum, ceu colligimus ex illius Ammiani varijs narrationibus, quæ *l. 26. & 27.* habentur: Apronianus à Juliano conſtitutus, Symmachus, Lampridius, Viventius, Prætextatus. Quod notaſſe non caret fructu, ad recte digerenda Conſtitutionum Auguſtalium tempora. Cæterum Olybrius is eſt, quo Præfecto Urbi & diutius ægrotante

te,Maximinum annonæ Vrbicæ curatorem
naniter ſævijſſe in ſontes, prolixe conque-
r Marcellinus l. xxIIx, Olybrium ipſum hi-
verbis denique cap. 19 poſteritati depin-
s. *Olybrij præfectura tranquilla nimis & le-*
Qui numquam ab humanitatis ſtatu dejectus,
citus erat & anxius, ne quod uſquam factum
aſperum inveniretur aut dictum: calumnia-
acerrimus inſectator, fiſci lucra unde po-
t circumcidens; juſtorumq́ diſtinctor & arbi-
olenus: in ſubjectis admodum temperatus. Sed
ibilabat hæc omnia vitium parum quidem no-
rei communi, ſed in alto judice maculoſum,
citeriorem vitam pene omnem, vergentem
xum, per argumenta ſcenica amoreſq́ perege-
nec vetitos nec inceſtos. Ab hoc plane
s eſt Olybrius ille Præfectus, quo curante
argareta interijt, ſi credimus Veteri Mar-
logio, cui in omni illa Margaretæ hi-
a non auſus eſt fidere ipſemet Baronius,
apparet ex ijs quæ ille diſſerit ad Martyro-
j Romani diem Iulij viceſimum.

Quo anno ſcripta ſit Conſtitutio, indicat
ipſa;

ipſa; ſubſcriptum habens Conſulatum Valentiniani & Valentis AUGG. tertium: alterius nimirum Romæ alterius Conſtantinopoli, quomodo diviſerat Conſulatum Conſtantinus Magnus. Erat autem Imperij illorum annus iſte ſeptimus, à nato Chriſto juxta æram Dionyſianam poſt trecenteſimum ſeptuageſimus: ſi ſane non fallunt Faſti Conſulares. Ne menſem quidem aut diem latæ Conſtitutionis eadem ſubſcriptio patitur nos ignorare. Diſcimus vero inde etiam cauſam, quare ad Olybrium, qui ſextus fuit Urbi Præfectus imperante Valentiniano, non autem ad Ampelium ejus ſucceſſorem ſit exarata: cum tamen Præfectura Vrbis fere non niſi annua fuerit. Quo nimirum menſe lata eſt illa conſtitutio, nondum ſeptimus Imperij & Præfecturæ annus cœperat, ſed fluebat adhuc ſextus. Dicemus etiam poſtea, qui fuerit factum, ut Olybrio præcipue Præfecto Valentinianus fuerit intentus vitijs Romanæ Vrbis emendandis.

Non ad omnes porro liberalium artium ſcholas, ſed ad ſolam Romanam pertinere hanc

anc legem, adeoq; non niſi τοπικὴν aliquam eſſe conſtitutionem, vel ipſius Tituli, cui inſerta eſt, ἐπιγραφὴ ſatis indicat. Multo maxime vero d liquet ex ipſius Conſtitutionis verbis. Num Conſtantinopoli ad exemplum Vrbis Romæ idem obtinere debuerit, non ſatis compertum habeo. Ut nec illud ſatis eſt notum, num & illa Vrbs ſuum habuerit Magiſtrum cenſus & Cenſuales, quorum in hac Conſtitutione fit mentio: quoniam deſerit nos hac in re præclarum illud veteris ævi monumentum, quod Notitiam Utriuſque Imperij appellamus, non deſcribens ea quæ ad Præfecturam illius Novæ Romæ pertinuerint, forte quod folium libri per ævi injuriam perierit. Per tamen eſt veroſimile, utrobivis parem fuiſſe rationem, quæ fuit ex Auguſtorum inſtituto utriuſque Urbis quaſi æmulatio. Præfectus ſane Vrbi Conſtantinopolitanæ non minore fuit atque Romanæ dignitate pariter & poteſtate: quam rem præclare perſequitur Guidus Pancirollus l. 1. cap. 25 Commentarior. ad Notitiam illam ante laudatam. Sed hæc in parvo ſunt diſcrimine.

Recitabimus potius ipſam Conſtitutionem integre, prout edidit Romani Juris peritorum princeps ille Jacobus Cujacius: cum ut & hoc quod modo diximus eo rectius pateat, tum quo majore cum uſu veſtro Conſtitutionis illius interpretatio à nobis queat inſtitui. Verba hæc ſunt.

Imppp. Valentinianus, Valens, & Gratianus AAA. ad Olybrium P.V.

Quicunque ad Urbem diſcendi cupiditate veniunt, primitus ad Magiſtrum cenſus Provincialium Judicum, à quibus copia eſt danda veniundi, ejuſmodi literas proferant, ut oppida hominum, & natales, & merita expreſſa teneantur. Deinde ut in primo ſtatim profiteantur introitu, quibus potiſſimum ſtudiis operam navare proponant. Tertio ut hoſpitia eorum ſollicite Cenſualium norit Officium, quo ei rei impertiant curam, quam ſe adſeruerint expetiſſe. Idem immineant Cenſuales, ut ſinguli eorum tales ſe in conventibus præbeant, quales eſſe debent qui turpem inhoneſtamq; famam, & conſociationes, (quas proximas putamus eſſe criminibus) æſtiment fugiendas: neve ſpectacula frequentius

tius adeant, aut adpetant vulgo intempeſtiva convivia. Quinetiam tribuimus poteſtatem, ut ſi quis de his non ita in Vrbe ſe geſſerit, quemadmodum liberalium rerum dignitas poſcat, publice verberibus adfectus, ſtatimq; navigio ſuperpoſitus abjiciatur Urbe, domumq; redeat. His ſane, qui ſedulo operam profeſſionibus navant, uſque ad viceſimum ætatis ſuæ annum Romæ liceat commorari. Poſt id vero tempus, qui neglexerit ſponte remeare, ſollicitudine Præfecturæ etiam impurius ad patriam revertatur. Verum ne hæc perfunctorie fortaſſe curentur, præcelſa Sinceritas tua Officium Cenſuale commoneat, ut per ſingulos menſes, qui, vel unde veniant, quive ſint, pro ratione temporis ad Africam, vel ad cæteras provincias remittendi, brevibus comprehendat. His duntaxat exceptis, qui corporatorum ſunt oneribus adjuncti. Similes autem breves etiam ad ſcrinia Manſuetudinis noſtræ annis ſingulis dirigantur: quo meritis ſingulorum inſtitutionibuſq; compertis, utrum quandoq; nobis ſint neceſſarii, judicemus. Dat. IIII. Id. Mart. Triv. Valentiniano & Valente III. AA. CONSS.

Hactenus Conſtitutio illa Divalis. Ut ejus

autem ſententia omnibus perſpicua fiat, tria ſumma capita inprimis videntur attendenda. *Primum* eſt, circa quos vel de quibus agi aliquid velit Cæſar. *Alterum*, per quos velit iſthæc curari. *Tertium*, quid Cæſar & quomodo agendum omne juſſerit. Primum caput ad cauſſam materialem ſive ſubjectum circa quod: Alterum ad cauſſam efficientem: Tertium ad actum ipſum ejuſque formam pertinere dixerimus, ſi ſcholaſticis Philoſophorum vocabulis uti ſit animus. Nos ordine ſingula capita luſtrabimus.

Igitur ut de *PRIMO* dicamus primum, haud difficile patet, verſari hanc Legem circa eos qui Romæ ſtudiorum gratia degunt, & quidem circa adventantes, circa commorantes, & denique circa diſcedentes. Initio ſane Legis jam audivimus illa verba: *Quicunq; ad Vrbem diſcendi cupiditate veniunt.* Non multo poſt agitur, quemadmodum gerere ſeſe deceat, qui ibi ſtudiorum gratia commorantur. Poſtremo definitur aliquid de tempore omnique ratione ex Vrbe diſcedendi.

In

In memoriam vero heic repetendum eſt, quod alibi jam tum diſſeruimus, celeberrimam iſthac tempeſtate fuiſſe Romæ liberalium ſtudiorum ſcholam. Et vero docuerunt tum in Vrbe Profeſſores, alij quidem ære publico, alij privata quaſi opera: priores in Capitolio, alij paſſim in Vrbe: illi certo numero, hi incerto. Quæ omnia liquido apparent, ex ijs quæ habentur in Conſtitutione Theodoſii & Valentiniani Auguſtorum, quæ & in Theodoſiano pariter & Juſtinianeo Codice, illic tertia hic unica, hodieque reperitur, Titulo eodem *de Studiis liberalibus Vrbis Romæ & Conſtantinopolis*: modo illam, cum Conſtantinopoli ſit lata & poſt noſtri Valentiniani primi ætatem, liceat ad Romanam quoque Vrbem referre, & jam ante Theodoſium ſecundum par fuerit Romanæ ſcholæ conditio. Quicquid autem hujus ſit, jamdudum ante fuiſſe Romæ Profeſſores liberalium ſtudiorum, alios publicos (ut ita loquar) alios privatos, aliunde notum eſt & alibi luculente expoſitum.[b] Si vero illa Theodoſii minoris Auguſti Con-

ſtitutio ad Vrbem Romam & noſtræ Legis retro tempora poteſt referri: utiq; docuere tum in Capitolio à Cæſare conſtituti, Grammatici Latini decem, Græci totidem; Sophiſtæ ſive Rhetores Latini tres, Græci quinque; Philoſophus unus; duo Juris Romani periti. Reliquorum qui intra privatas domos ſtudia exercuerunt, etſi de ijs in Conſtitutione illa Theodoſij nonnulla ſanciantur, numerus nuſquam definitur; indubie autem tanta in Vrbe fuit longe maximus. Quamvis autem ex varijs Provincijs Romani Imperij etiam aliorum ſtudiorum cauſſa ad Vrbem, propter illam copiam optimorum magiſtrorum, tanquam ad mercatum, undique magno numero juvenes confluxerint indubie: per tamen eſt veriſimile, ſtudiorum Romani juris cauſſa potiſſimum, longe plurimos illuc profectos eſſe. Enimvero Grammaticos & Rhetores ſuos paſſim omnia meliora Provinciarum non Occidentalis minus quam Orientalis Imperij oppida alebant. Galliarum certe ipſo illo tempore *ſtudia fuerunt florentiſſima*, ut teſtatur S. Hieronymus.

ronymus. Et vero Galli ſuo in ſolo hæc docebantur. De Aratore Patricio extat hoc Senatoris etiam recentius elogium: *Romanum eloquium non ſuis regionibus inveniſti, & ibi te Tulliana lectio diſertum reddidit, ubi quondam Gallica lingua reſonavit. Ubi ſunt, qui literas Latinas Romæ non etiam alibi aſſerunt eſſe diſcendas?* De ejuſdem ætatis Belgio Auſonius canit:

Te clari proceres, te belli exercita proles,
Æmula te Latiæ decorat facundia linguæ.

Idem Auſonius Burdigalenſes Tholoſanos & Narbonenſes Profeſſores aliquot etiam carmine ad poſteritatem perſequutus eſt. Res omnis eſt clariſſima ex ijs quæ Valens ac Gratianus Imperatores, mortuo jam Valentiniano, Præfecto Prætorio Galliarum, reſcripſerunt de conſtituendis *per omnem diœceſin, in frequentiſſimis civitatibus, qui erudiendæ præſideant juventuti, Rhetoribus & Grammaticis Atticæ & Romanæ doctrinæ*, quæ hodie leguntur *l.* XI *Codic. Theodoſ. de Medic. & Profeſſoribus.* In Africa Carthago omnis generis ſtudijs itidem fuit tum refertiſſima. S. Auguſtini dictum eſt:

Dua

ſerat ut jus diſceret. Sic & Sidonius Apollinaris l. 1. ep. 6. hortatur Eunapium, ut juris diſcendi gratia Romam pergat, *domicilium legum gymnaſium literarum.* Idem ſerius adhuc eſſe obſervatum, palam eſt ex Errico Altiſſiodorenſi, qui de S. Germano *l. 1.* ita canit:

Incitus his animus, taliq; cupidine raptus,
Qua caput eſt orbis terrarum, maxima Roma,
Tendit iter, Latij nodos addiſcere juris.
Et didicit, palmamq; brevi tulit ille laboris.

Et quid opus eſt verbis, quum ſatis conſtet, præclaros illos ICtos, ex quorum fragmentis Pandectæ conſtructæ ſunt, ut & ante hos ab aliquot retro ſeculis clariſſimos Juriſconſultos quoſque, Romæ & vixiſſe & docuiſſe? Indubie vero ſemper multi jam tum appulerunt animum ad Romani juris ſtudia illa, utpote quum illæ leges ſolæ in foro per omnem Romani Imperij ambitum, qui utique ampliſſimus erat, obtinuerint, & innumeri pene foro paſſim, per Galliam cumprimis, quæ jam olim Juvenali audivit *nutricula cauſidicorum*, operam ſuam locaverint.

De Primo itaque capite legis noſtræ jam tum conſtat; nempe agere illam de ijs qui peregre adventantes Romæ in Studijs aut vivebant, aut victuri erant, aut vixerant hactenus.

De ALTERO item haud poteſt eſſe magna difficultas. Liquidum enim eſt, præcipi hac conſtitutione à Cæſare nonnulla Præfecto Vrbis; ſingulatim autem velle Cæſarem, quædam eorum à Magiſtro cenſus, & Cenſualibus, aut Officio cenſuali expediri. Non eſt vero quod miremur ad Præfectum Vrbis direxiſſe Cæſarem hoc Studioſam juventutem Urbis Romæ attinens Reſcriptum. Erat enim illo tempore ſumma univerſi Imperij Occidentalis, perinde ut Orientalis, cura poſt Auguſtum ipſum penes Præfectos tres; quorum duo Præfecti prætorio audiebant, Italiæ alter, alter Galliarum; tertius erat Præfectus Vrbi: qui omnes cum paucis alijs Illuſtres imo Illuſtriſſimi nuncupabantur, quum muneribus & dignitatibus publicis fungentes alij non niſi Spectabilium, alij Clariſſimorum, alij Perfectiſſimorum, deni-

deniquenonnulli Eximiorum titulis eminerent. Hos inter Præfectus Vrbi cum alijs Urbicis rebus, tum etiam juriſdictioni præerat. Idque obtinuerat jam ab Auguſti Cæſaris ævo. Hic enim, prout nos docet Dion Caſſius, præclarus ſane ſcriptor, *l.* 25. ex Mecœnatis conſilio Urbi Præfectum creavit (niſi vehementer fallor, quo deprimeret Conſularem & Prætoriam auctoritatem) qui omnes civiles & criminales cauſas in Urbe, imo & extra Urbem intra quingenta quinquaginta ſtadia judicaret, & quod caput dixeris, ut ad eũ ex Provincijs appellaretur. Etſi vero illa Præfecti juriſdictio extra Urbem multum fuerit ſubinde à Cæſaribus reſtricta (diſerte enim Valens Auguſtus, modo tamen illa non pertineant ad ſolum Præfectum Vrbi Conſtantinopolitanæ, *l.* 13. *Cod. Theodoſ.* de accuſationib. *Referent*, ait, *de ſuburbanis provinciis judices ad Præfecturam Sedis Vrbanæ: de cæteris ad Præfectum Prætorio.* Ex Notitia ſane Utriuſque Imperij, quæ Arcadio & Honorio Cæſaribus conſcripta eſt, colligas Picenum ſuburbicarium iti-

dem Præfecto Prætorio Italiæ paruiſſe) etſi itém nonnihil diminuta fuerit Præfecti illius auctoritas ipſa in Vrbe circa Senatorum capita, ſi in judicium illa traherentur; ſalva tamen in reliquis manſerat adhuc ejus, ſaltim in Vrbe, juriſdictio. Eoque tum etiam deportandi ſontes poteſtatem ille habuit, perinde ut habuiſſe illum Vlpiani, ætate conſtat ex Titulo de *officio Præfecti Vrbis*. Spectabat ad eundem Spectaculorum diſciplina, imo omnes artes ſub ejus imperio exercebantur. Id quod omne præclare perſecutus eſt ille numquam ſatis laudandus ICtus Guidus Pancirollus ad *Notitiam Imperij* Occidentalis cap. IV. Indubie igitur ejus juriſdictioni omnes quoque peregre adventantes fuerunt ſubjecti, ac proinde & qui ſtudiorum gratia Romam proficiſcebantur merito illi obtemperabant. Nec enim tum obtinuit illa quæ hodie eſt Academicæ juriſdictionis ratio: recens quippe hæc eſt & beneficio demum Friderici I Cæſaris introducta. Ab ipſomet ſane Iuſtiniano etiam Conſtantinopolitanæ Vrbis, Novæ Romæ ſcil., Præfecto frenandæ

nandæ petulantiæ Studioſorum, quæ tum magna erat, cura commiſſa eſt, ceu legitur *l. omnem Cod. de Veteri jure enucleando.* Diſſertatione quinta *de Antiquitatib. Academicis* dudum oſtendimus, ipſis Athenis Atticis Profeſſores cum Studioſis Proconſuli ex lege paruiſſe. Igitur quid obſervari voluerit Cæſar de ijs qui ſtudiorum cauſſa Romam petierant, optimo ſane jure non niſi ad Præfectum Urbi reſcribi debuit, ut cui ſumma omnium ejuſmodi rerum curatio competebat.

Et vero eidem Præfecto Urbi ſuberat Magiſter Cenſus, & in Officio (prout tum erat loquendi mos,) h. e. in miniſterio ejuſdem, Cenſuales quoque numerabantur: à quibus Cæſar fieri aliquid circa Studioſos voluit, ceu jam tum audivimus. Diſerte ſane Auctor Notitiæ Utriuſque Imperij (qui liber ad intelligentiam rerum Imperij Romani, quales ſeculo quarto & quinto erant, theſauri loco cenſendus eſt, præſertim poſtquam illum luculentiſſimis commentarijs illuſtravit Pancirollus) inter quindecim magiſtratus qui ſubſunt di-

ſpoſitioni Præfecturæ Urbis, poſt Præfectum Annonæ, Præfectum Vigilum, Comitem Formarum, Comitem riparum & alvei Tiberis & cloacarum, Comitem Portus, ſexto loco recenſet Magiſtrum Cenſuum: inter Officiarios item ipſius Præfecti duodecimo Cenſuales.

Unde obiter hoc quoque diſcere, niſi fallor, poſſemus, ſi non jam aliunde eſſet notum; Magiſtrum Cenſuum multum dignitate præſtitiſſe Cenſualibus, in hac porro noſtra lege Officium Cenſuale idem eſſe ac Cenſuales. Licet autem hoc ultimum haud difficulter etiam ex ipſa hac noſtra lege addiſcere. Quum enim dixiſſet lex: *Tertio ut hoſpitia eorum ſollicite Cenſualium norit Officium*, mox ſubjungitur: *Iidem immineant Cenſuales*. Ubi videmus Officium Cenſuale etiam Cenſuales appellari. Sed & paſſim in ipſo Juſtinianeo Codice, cumprimis *libro duodecimo*, etiam *apparitores* dicuntur illi qui *in officio* eſſe affirmantur. Inter apparitores autem Præfecti Urbis non ſane Magiſter Cenſus fuit computatus.

Verſabatur autem Magiſtri Cenſus pariter &

& Cenſualium ordinaria quidem curatio, ut nomen ipſum indicat, circa cenſum: qua voce tum omnis generis vectigalia ac tributa, tum annotatio publica hominum bonorumque, ex more illius ævi ſignificabatur. Utraque certe ſignificatione & alibi & in Legibus Theodoſianis pariter & Juſtinianeis, vox illa accipitur. Erat autem illius Cenſus ſive annotationis, Floro dicente, ea vis, *ut omnia patrimonij, dignitatis, ætatis, artium, officiorumq; diſcrimina in tabulas referrentur.* Unde & Cicero de reipubl. ſuæ, quam inſtituit, cenſoribus l. 3. de legib. ita ſanxit: *Cenſores populi ævitates, ſoboles, familias, pecuniamq; cenſento.* Ac Romæ quidem primus Servius Tullus Rex ejuſmodi cenſum egit, vel (ut Græci loquuntur) ἀπογραφὰς inſtituit: in provincijs quo auctore idem ceperit, haud certo dixerim; Auguſtum Cæſarem per omnem Romanum orbem egiſſe cenſum ex ſingulari curioſitate, notiſſimum eſt. Et vero duplici de cauſſa cenſus tum acti ſunt; primario quidem ut tributa de perſonis & bonis eo rectius ſolverentur, ſecundario autem,

tem, ut vis omnis Imperij, quæ utique in perſonis & bonis conſiſtit, imperantibus innoteſceret. Certe fini illi poſteriori ſoli interdum cenſus acti ſunt. Cujus exemplo eſt cenſus ille juſſu Auguſti à Quirinio per Iudæam inſtitutus, quem ſacra Natalium Domini hiſtoria memorat: nec enim capitatio à Cæſaribus indicta eſt Judæis ante rerum Archelai confiſcationem, ut præclare à viris quibuſdam doctiſſimis eſt obſervatum. Certe non niſi ex talibus monumentis Cenſualibus in unum collatis potuit confici ab Auguſto illud *Breviarium Imperij*, quod inter arcana ejus ab obitu repertum memorant Suetonius *cap. ult.* & Dio *l. 56.* Repetendum porro hoc loco etiam eſt ex ævi illius Romani hiſtoria, inter varia ſive vectigalium ſive tributorum genera, obtinuiſſe tum & Capitationem & Portorium. Eſt autem portorium id de quo Ulpianus l. *inter publ.* §. ult de V. S. *Publica vectigalia intelligere debemus, ex quibus vectigal fiſcus capit; quale eſt vectigal portus vel venalium rerum.* Solæ ſcil. res venales in portum allatæ aut ex portu educendæ ſolve-

ſolvebant portorium, quæ vero uſus ſui cauſſa quiſque ferebat à vectigali illo erant immunia: prout liquet ex *l. univerſi C. de vectigalib. & com.* Capitatio eſt id quod idem Vlpianus *l. 3. ff. de Cenſib.* tributum capitis vocat. Tale quid in ipſa Urbe Roma ſolvere coacti erant olim illi qui extra claſſes erant, adeoque non ſecundum bonorum æſtimationem quidquam pendebant, quive quod *nullo aut parvo ære cenſerentur capitecenſi vocabantur*, ut loquitur Julius Paullus apud Gellium *l. 16. Noct. Atticar. cap. 10.* Videtur tamen illud capitis tributum omni plebi Romanæ tandem remiſſum: quamvis haud dixerim cujus Cæſaris beneficio illud debeatur. Etſi enim Accurſius alijque interpretes quammulti Conſtantino Magno id tribuant, argumento capto ex *l. un. C. de capit. civ. cenſ. eximendo*, illam tamen conſtitutionem non ad Præfectũ Urbis, quod illi exiſtimabant, ſed ad Virum Prætorium ac Præſidem Lyciæ ac Pamphiliæ ſcriptam, adeoque ad Urbes illarum provinciarum primario pertinere, præclare monuit eximio libello *De Capitatione* Joannes

Baptiſta Vicecomes ICtus Mediolanenſis. Imo omnium in univerſum provinciarum urbanæ plebi id videntur commune eſſe voluiſſe Cæſares, ut recte cenſet Guidus Pancirollus *l. 3. var. lection. in Vtr. Jur. cap. 31.* Quanquam eam fuiſſe mentem ipſiuſmet Conſtantini haud crediderim, ſed poſt demum exiſtimem ita placuiſſe: ut diu ante Romæ capitatione omni plebem liberatam, quum nec Alexandriæ jam Veſpaſiano imperante ea amplius obtinuerit, quod Vicecomiti quoq; eſt obſervatum. Haud dixerim tamen omnes omnino incolas Urbis Romæ à Capitatione fuiſſe inmunes, imo *μετοίκους* & peregrinos quòſque Romæ ſolviſſe illud tributum per eſt veroſimile.

Sed hæc aliena nonnihil ſunt ab hoc loco. Ex hiſce tamen quæ attulimus videtur manifeſtum, Valentiniano etiam imperante Cenſuales illos qui portorio erant intenti potuiſſe obſervare omnes Studioſos peregre in portum adventantes: alios item qui à peregrinis Romæ commorantibus capitum vectigal exigebant, ſimul omnium peregrinorum illorum Studioſorum

ſorum numerum & curam aliquam potuiſſe habere. Longe facillime vero id fieri ab ijſdem potuit, ſi cenſus omnium priſco more etiam tum fuit actus, atque adeo omnium omnino nomina in tabulas publicas fuerunt curante Magiſtro cenſus à Cenſualibus relata: quod per eſt veroſimile, quia alias infinita illa hominum multitudo commode regi non potuit, Et vero propter hoc Magiſtri cenſus & Cenſualium munus, videtur mihi ab Imperatore illis potiſſimum & non alijs fuiſſe ſimul injunctam illam circa liberalium artium Studioſos peregrinos curationem. Nos certe munus illud propterea hoc loco nonnihil enarravimus, id uti omnibus perſpicuum redderetur.

Cæterum de ſecundo capite Legis noſtræ ſatis forte eſt dictum pro inſtituti noſtri ratione: ad TERTIUM igitur tandem nunc aggrediemur, quod omnium eſt potiſſimum, viſuri quid denique circa Studioſos illos agi Cæſar voluerit.

Inter ea autem quæ huc pertinent primo

loco occurrunt duo: utraque (niſi vehementer fallor) ipſimet Magiſtro cenſus expedienda. Verba Legis hæc ſunt: *Quicunq; ad Vrbem diſcendi cupiditate veniunt primitus ad Magiſtrum cenſus, Provincialium judicum, à quibus copia eſt danda veniundi, ejuſmodi literas proferant, ut oppida hominum & natales & merita expreſſa teneantur. Deinde ut in primo ſtatim profiteantur introitu, quibus potiſſimum ſtudiis operam navare velint.* Duo hæc eodem tempore videntur fuiſſe agenda, adeoque non alibi quam apud ipſum Magiſtrum Cenſus: utpote quum ad illum ſaltim literæ illæ teſtimoniales adferri debuerint, nec alibi nomina Studioſorum in tabulas cenſuales referri. Et vero apud illum etiam aliàs referebantur in tabulas capita omnium peregre adventantium, ceu jam ante diximus; itaque utrumque hoc commode apud illum potuit inſtitui etiam de Studioſis peregrinis.

Cumprimis vero obſervandum venit quod hic innuunt Cæſares, nemini Studioſorum ex Provincijs (qua voce pene omne quod extra Urbem

Urbem erat cenſebatur) Romam veniendi facultatem fuiſſe, niſi Provincialium judicum venia impetrata. Num in univerſum de omnibus peregre profecturis, aut ſaltim de omnibus Romam petituris, tale aliquid fuerit in Provincijs conſtitutum, nondum ſatis compertum habeo. Videtur interim, non fuiſſe id adeo omnibus commune, ſed de ſolis ijs qui ſtudiorum cauſa Romam ibant obſervatum. Perinde ac eadem pauloque poſt ſubſequente tempeſtate Africani Epiſcopi per canones caverunt, ne quis Epiſcopus ex Africa tranſmarinas terras petat, niſi literis publicis inſtructus. Canon Africanus viceſimus tertius ita ſeſe habet: *Item ut Epiſcopi trans mare non proficiſcantur, niſi conſulto primæ ſedis Epiſcopo ſuæ cujuſq; provinciæ: ut ab eo præcipue poſſint ſumere formatam, vel commendationem.* Qui *trans mare* tum proficiſcebantur illi Romam præcipue & Italiam petebant: quo ſenſu *tranſmarinæ appellationes* canone XXVIII & CXXV nec non *tranſmarinæ ſubreptiones* canone CV prohibentur. Quemadmodum autem fas non

fuit Epiſcopo ulli tranſmarina petere ſine literis publicis, ita multo minus *Comitatum* ſive aulam Imperatoriam: qua de re extat præclarus canon centeſimus ſextus. Interpres porro Græcus *formatam* paſſim vertit ἀπολυτικὴν, quem hoc nomine perſtringit doctiſſimus Juſtellus. Immerito tamen fortaſſis, utpote cum à *commendatitiis* diſerte *formatas* literas canon viceſimus tertius ſeparet, & videatur omnino dimiſſorijs fuiſſe opus ad talium itinerum licentiam, perinde atque videmus hac Lege vetitum juvenibus Romam petere ſtudiorum cauſſa, non impetrata *veniundi copia* à provincialibus judicibus.

Quicquid hujus ſit, id liquet; ad Magiſtrum cenſus debuiſſe Studioſum quemque Romam adventantem adferre teſtimonium publicum judicis Provincialis (fuere autem illi oppido varij & multi,) & quidem ejuſmodi unde poſſit conſtare, primum, quo *oppido* ille fuerit oriundus, ſecundo quibus *natalibus*, tertio quibus *meritis*. De primo ut quidquam addamus neceſſum non eſt in re clariſſima.

Per

Per *merita* intelligi vitæ anteactæ rationem, haud difficulter item patet. *Natalium* denique nomine parentum conditionem ſignificari, videtur vacare dubio. At vero & ipſum nativitatis annum voce illa involvi, atque adeo & hunc fuiſſe indicandum, palam eſt ex ijs quæ ſequuntur. Decernitur nimirum, viceſimo anno ætatis expleto quemvis in patriam à Præfecto Urbis remittendum: illud autem fieri non potuit, niſi de ætate cujuſvis Provinciales judices fuiſſent teſtati. Nec vero eſt quod quis exiſtimet, fieri illud haud potuiſſe. Paſſim enim & Romæ & in omnibus Provincijs tempus nativitatis cujuslibet hominis in tabulas publicas referebatur, idque ex inſtituto Marci Antonini Imperatoris. Diſerte de illo Iulius Capitolinus in vita Marci cap. 9: *Inter hæc liberales cauſas ita munivit, ut primus juberet apud præfectos ærarij Saturni, unumquemq; civium natos liberos profiteri intra triceſimum diem, nomine impoſito. Per Provincias tabulariorum publicorum uſum inſtituit, apud quos idem de originibus fieret, quod Romæ apud præfectos ærarij,*

ut

ut ſi forte aliquis in Provincia natus cauſſam liberalem diceret, teſtationes inde ferret. Ejus moris veſtigia paſſim in ipſo Juſtinianeo juris corpore ſuperſunt. Hinc ſane *Natalis Profeſſio*, & *Tabulæ Natales*, & *Tabulæ Profeſſionum*, & abſciſſe *Profeſſio* memorantur *l. non nud. C. de probat. l. ſtatum C. de fid. inſtrum. l. 1. C. ſi minor. major. ſe dix. l. cum de ætate ff. de probat.* Nec aliud eſt, quod Apulejus in Apologia uxoris ætatem probet tabulis, *quæ partim tabulario publico partim domo adſerventur, patrem enim ejus natam ſibi filiam more cæterorum profeſſum eſſe*: quemadmodum præclare ad locum illum Apuleij annotavit illud elegantium Juris Romani peritorum decus Scipio Gentilis *n. 877.* & ab hoc monitus I. Pricæus Britannus in *commentario*, qui tamen perperam exiſtimat initium hujus inſtituti Servio Tullo Regi adſcribendum eſſe.

Poſt haſce vero Judicis Provincialis literas exhibitas debuit porro adoleſcens apud Magiſtrum Cenſus profiteri, *quibus potiſſimum ſtudiis operam navare velit.* Indubie vero utrumque, & pri-

& prius ſcil. illud & poſterius, in album aliquod ſive matriculam, ſive tabulas publicas Magiſter Cenſus debuit referre. Alioquin enim nullius fuiſſent uſus cum literarum illa exhibitio tum Studiorum profeſſio. Nec enim potuiſſet ſciri quamdiu quis Romæ debuerit tolerari, aut quo juſto tempore in patriam remitti, nec in ſtudia potuiſſet deinceps recte inquiri. Cæterum apud ipſum quidem Magiſtrum Cenſus præter duo hæc nihil agendum fuit tum Studioſis adoleſcentibus. Nec vero par fuit, viro magnæ dignitatis minutioribus curis moleſtum eſſe. Reliqua omnia de quibus mox acturi ſumus, vel ad Cenſuales pertinent vel ad ipſum Præfectum Vrbis.

Ex ijs vero quæ Romam venientibus adoleſcentibus ſtatim circa initia fuerunt agenda, Tertio loco ſubjungit hæc Cæſar: *Tertio ut hoſpitia eorum ſollicite Cenſualium norit officium, quo ei rei impertiant curam quam adſeruerint expetiiſſe.* Cenſuale officium conſtabat magno numero eorum qui in Cenſus negotio miniſtrabant. Hi cum proxime inſervirent Ma-

giſtro Cenſus, potuit adoleſcentis in tabulas apud Magiſtrum relati cura ac ratio ſatis commode ab illis ſuſcipi. His itaque injunctum eſt ab Imperatore, ut *ſollicite* nota ſibi redderent hoſpitia Studioſorum; & quidem illum in finem, uti ſcirent, num Studioſus quiſque illis ſtudijs reapſe vacaret, quæ ſectaturum ſeſe promiſerat Atqui indubie & mutanda interdum fuerunt hoſpitia, & eligenda alia ab ijs quæ primum placuerant. Debuerunt igitur Cenſuales inquirere non duntaxat in noviter adventantium ſed ſimpliciter omnium Romæ commorántium peregrinorum hoſpitia. Certe ita demum licuit aſſequi id quod Cæſaribus erat propoſitum. Et vero Cenſualibus fuiſſe injunctum, non in illa prima initia tantum ſed in omne commorandi tempus animum intendere, ex ijs quæ ſubſequuntur, eſt manifeſtum.

Pergit ſcil. Lex in hunc modum: *Jidem immineant Cenſuales, ut ſinguli eorum tales ſe in conventibus præbeant, quales eſſe debent, qui turpem inhoneſtamq; famam, & conſociationes (quas proxi-*

proximas putamus eſſe criminibus) æſtimant fugiendas: neve ſpectacula frequentius adeant, aut appetant vulgo intempeſtiva convivia. Non multo poſt injungitur Cenſualibus, ſingulis menſibus deferre, unde quique venerint, & quinam (expletis ſcil. annis ſuis) ſint remittendi. quod poſterius fieri non potuit, niſi omni commorationis intervallo Cenſuales rationem omnium habuiſſent.

Notari vero unice merentur illa, quæ ab adoleſcentibus Studioſis obſervari Cæſares voluerunt. *Primum* attinet conventus, *Alterum* ſpectacula, *Tertium* denique vulgi intempeſtiva convivia. *Conventus* voce fortaſſis intelligenda venit contracta unum in locum populi Romani major aliqua multitudo ac frequentia: quales reipubl. cumprimis judiciorum cauſſa, interdum à Magiſtratibus indicebantur: aliæ etiam coibant in ferijs & ludis ſolemnibus, ut aliæ in Eccleſiis Chriſtianorum, quæ ipſæ ſolent ſcriptoribus ejus ſeculi conventicula appellari. Ejuſmodi conventus gravitate morum & virtute bene componi po-

ſtulabat utiq; & res ipſa & Urbis Regnatricis maximorumq; ejus civium dignitas. Voluit itaque Cæſar cavere, ne ſtudioſa juventus, (ut ſolet illa ætas eſſe avida novarum ſibi rerum) conventibus ejuſmodi ſeſe indubie magno numero immiſturæ, per juvenilem petulantiam quidquam committeret, quod vel dedecori poſſet eſſe conventibus vel eos turbare. Quorum prius fieri poteſt per ea quæ turpia ſunt & inhoneſta: poſterius per conſociationes. Et vero recte Cæſar *conſociationes* criminibus proximas judicavit: tumultus enim & turbas excitant coitiones & factiones illæ juvenum temerariæ, atque adeo perturbant publicam tranquillitatem, cujus conſervatione nihil prius eſſe debet in quavis republica. Fortaſſis tamen *Conventuum* voce ſignantur hoc loco conventus Studioſorum in ipſis Scholis. Utiq; enim & ibi congregantur in unum auditores: nec minus ibi quam à publicis Civium Romanorum Conventibus abeſſe debet turpitudo morum & omnis factio. Poſſumus maxime ſecure vocem illam accipere de conven-

tibus,

tibus plane omnibus, cum hiſce Scholaſticorum proprijs, tum alijs Romanorum civium ſacris pariter profaniſque.

Spectacula de quibus loquitur Lex, erant tum temporis varia: cum publica populi; alia circi; alia caveæ ſive amphithatralia, alia ſcenæ, ne nunc dicam de odeorum aliorumque locorum ludis: tum privata magis his, alibi per Urbem, eaque pene numero infinita. Edebanturque tum ipſa illa publica; quæ potiſſimum Lex reſpicit, Romæ multo frequentiſſime, imo tantum non quotidie. Salvianus ſane: Circorum ac Theatrorum ſpectacula *l. 6. de gubernat. Dei* vocat *quotidianas obſcœnitates*. Ejuſdem verba hæc ſunt: *Ecce innumera Chriſtianorum millia in ſpectaculis quotidie rerum turpium commemorantur*, ſive potius, *commorantur*. Vixit autem Salvianus ſeculo quinto Chriſtiano: quo tempore dixeris tamen obſervatas fuiſſe Leges, quibus ſpectaculorum celebratio feriatis Chriſtianorum diebus prohibita fuit Reperiuntur illarum duæ *Tit. de ſpectaculis*, qui eſt ſextus libri decimiquinti Codicis

Theodoſiani. Altera Gratianus Valentinianus & Theodoſius Auguſti ita ſanciverunt: *Illud etiam præmonemus, ne quis in legem noſtram, quam dudum tulimus, committat: nullum ſolis diei, (l. die) populo ſpectaculo (l. ſpectacula) præbeat, nec divinam venerationem confecta (l. conficta) ſolemnitate confundat.* Altera Theodoſii minoris & Valentiani III Cæſarum ita ſeſe habet: *Dominico, qui ſeptimanæ totius primus eſt dies, & Natale (l. Natali) atq; Epiphaniorum Chriſti, Paſchæ etiam & Quinquageſimæ diebus, quamdiu cœleſtis lumen lavacri imitantia novam ſancti baptiſmatis lucem veſtimenta teſtantur, quo tempore & commemoratio Apoſtolicæ paſſionis, totius Chriſtianitatis magiſtræ, à cunctis jure celebratur, omni Theatrorum atq; Circenſium voluptate populis denegata, totæ Chriſtianorum ac fidelium mentes Dei cultibus occupantur.* At vero poſterior illa Lex cum ſcriberet iſta Salvianus forte nondum erat promulgata, lata quippe demum Theodoſio XI & Valentiniano Coſſ. h. e. anno æræ Dionyſianæ CCCCXXV: prior item non multum fortaſſis fuit obſervata. Certe Africa-

Africani Patres anno CCCXCIX cenſuerunt Legatione ſolenni orandos *Cæſares, ut Spectacula theatrorum cæterorumque ludorum die dominico vel cæteris religionis Chriſtianæ diebus celeberrimis amoveantur, maxime quia ſancti Paſchæ octavarum die populi ad Circum magis quam ad Eccleſiam conveniunt:* quod habetur canone Africano ſexageſimo primo. Quicquid vero ſit de Salviani ævo, quo tempore Lex noſtra condita eſt, indubie Spectacula fuerunt Romæ quotidiana: utpote quum nulla lege eorum celebritas à quoquam die fuerit jam remota. Et vero ipſa illa tempeſtate, cum Romæ tum alibi paſſim in orbe Romano, populus ad inſaniam uſque ſpectaculis fuit deditus. Hinc Ammianus Marcellinus l. XXVIII perſtringens mores Romanorum, quales erant ipſo tempore latæ Legis noſtræ, de otioſa plebe Romana cap. 25. ait: *Hi omnes quod vivunt & vino & teſſeris impendunt, & luſtris, & voluptatibus, & ſpectaculis: eiſq; templum & habitaculum & concio & ſpes omnis Circus eſt maximus* Similem inſaniam provincialium hominum acerrime item inſectantur

tur Salvianus Chryſoſtomus alij. Nec ſane periit illa niſi cum everſione omnium bonorum reipubl. Quare fatetur quidem Salvianus in multis Galliæ & Hiſpaniæ urbibus deſiiſſe illa ludicra, ſed addit cauſſam: *quia agi jam præ miſeria temporis atq; egeſtate non poſſunt: calamitas enim fiſci & mendicitas jam Romani ærarij non ſinit, ut ubiq; in res nugatorias perditæ profundantur expenſæ.* Lex noſtra non interdixit ſtudioſos juvenes omnibus ſpectaculis, ſed tantum voluit, ne *ſpectacula frequentius adeant*, more ſcil. vulgi Romani, & quum illorum daretur copia quaſi infinita.

Pergit Lex in hæc verba: *ne adpetant vulgo intempeſtiva convivia.* Videtur autem ſcribendum *vulgi convivia.* Illa enim tempeſtate præter epulas, quas in tanto luxu ſinguli ditiores Romæ indies ferme inſtituebant infinitas, erant & publica convivia longe plurima, collegiorum, tribuum, corporum, imo & totius populi. Et quidem horum celeberrima nonnulla idolorum quondam cultui dicata, ſacrificijs quoque jam abolitis, auctoritate ta-

te ta-

te tamen Cæſarum tolerabantur. Jam tum videlicet Conſtantinus M. ſacrificijs omnibus populum interdixerat, ut Euſebius paſſim & Theodoretus l.v.c.xx memorant, imo filius ejus & ſucceſſor Conſtantius diſerte indicat *l.2. Cod. Theodoſ. de Paganis. Convivia* tamen ſolemnia demum anno Dionyſiano CCCCIIX Arcadius, Honorius & Theodoſius Auguſti vetuerunt, ea lege quæ eſt nonadecima ejuſdē Codicis Theodoſiani *de Paganis.* Qui tamen anno CCCXCIX eadem diſerte permiſerant lege ejuſdem tituli ſeptima decima hiſce verbis; *Vt profanos ritus jam ſalubri lege ſubmovimus, ita feſtos conventus civium & communem omnium lætitiam non patimur ſubmoveri. Vnde abſq; ullo ſacrificio atq; ulla ſuperſtitione damnabili, exhibere populo voluptates ſecundum veterem conſuetudinem, inire etiam feſta convivia, ſi quando exigunt publica vota, decernimus.* Nec vero quidquam effecerunt ſua legatione ad Cæſarem Africani Epiſcopi, ſed potius videntur ipſam illā legem elicuiſſe; utpote quæ Proconſuli Africæ miſſa eſt xiii Kal. Septembr. cum ejuſdem anni v Kal.

 Maj.

Maj. decreta fuiſſet legatio. Epiſcoporum tamen canon, qui eſt numero ſexageſimus, dignus eſt quem hoc loco recitemus. *Illud etiam* (verba ſunt canonis) *petendum, ut quoniam contra praecepta divina Convivia multis in locis exercentur, quae ab errore gentili attracta ſunt, ita ut nunc à paganis Chriſtiani ad haec celebranda cogantur, ex qua re temporibus Chriſtianorum Imperatorum perſecutio altera fieri occulte videatur: vetari talia jubeant, & de civitatibus, & de poſſeſſionibus impoſita poena prohiberi: maxime cum etiam in natalibus beatiſſimorum martyrum per nonnullas civitates, & in ipſis locis ſacris talia committere non reformident. Quibus diebus etiam, quod pudoris eſt dicere, ſaltationes ſceleratiſſimas per vicos atque plateas exerceant: & matronalis honor, & innumerabilium foeminarum pudor, devote venientium ad ſacratiſſimum diem, injuriis laſcivientibus appetatur: ut etiam ipſius ſanctae religionis pene fugiatur acceſſus.* Hactenus Canon. Liquet autem vel ex hiſce Canonis verbis, Convivia illa vere fuiſſe *vulgi* convivia, ſaepe etiam *intempeſtiva.* Veroſimile autem eſt

tum

tum quoq; celebrari ſolitas illas epulas publicas in ſolennibus Cæſarum, etſi ijs olim Chriſtiani abſtinuerint. De ijs ita Tertullianus Apologet. c. 35. *Grande videlicet officium, focos & thoros in publicum educere, vicatim epulari, civitatem tabernæ habitu abolefacere, vino lutum cogere, catervatim curſitare ad injurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras. Siccine exprimitur publicum gaudium per publicum dedecus? Hæccine ſolemnia dies Principum decent, quæ alios dies non decent?* Hujuſmodi itaque *vulgi conviviis* non quidem plane interdixit Imperator Studioſos bonarum artium, vetuit tamen illa *adpetere*, ſive quod idem eſt ſtudioſe ſectari.

Horum omnium vero inſpectio & cura accurata ut ante dictum, Cenſualibus commiſſa eſt à Cæſare. Talis ſane curatio innuitur voce illa *Immineant*. Nec vero illa tempeſtate obtinebat amplius illa Ciceronis ævo ſueta Latine loquendi ratio, ſed voces multæ in barbariem erant flexæ, cum ſignificatione tum pronunciatione immutata. Inſpectio

 inquam

inquam commiſſa fuit Cenſualibus. Nec enim data ipſis fuit ſimul & animadvertendi in ſontes facultas: ſed ſi quid obſervaſſent minus bene geſtum deferre id debuerunt ad Præfectum Vrbi. Et vero ad hunc pertinet id quod mox in Lege noſtra ſequitur.

Quin etiam (ait Lex) *tribuimus poteſtatem, ut ſi quis de his non ita in Urbe ſe geſſerit, quemadmodum liberalium rerum dignitas poſcat, publice verberibus adfectus, ſtatimque navigio ſuperpoſitus abjiciatur Vrbe, domumque redeat.* Verberibus publice afficere ſontes, ac deportare licebat & alias Præfecto Urbi, ceu jam tum diximus: hoc novum videtur acceſſiſſe, quod tam gravi pæna licuerit in juvenes iſtos animadvertere, qui non ita in Vrbe *ſe geſſiſſent quemadmodum liberalium rerum dignitas poſcit.* Nec enim propter ejuſmodi culpam temere aliquis hactenus vel verberibus publice fuerat adfectus vel ignominioſe quaſi deportatus, in illa præſertim vivendi licentia quæ tum Romæ obtinebat. Et vero tam ſeveram legem fortaſſis expreſſit Cæſari inſolens petulan-

tia

tia multorum Scholaſtici illius ordinis. Vt ſolent mali mores acuere leges & novas multas elicere. Sed hanc rem iterum non multo poſt agitabimus.

Decernit mox Cæſar tempus commorandi in Urbe. *His ſane* (inquit) *qui ſedulo operam profeſsionibus navant, uſq; ad viceſimum ætatis ſuæ annum Romæ liceat commorari. Poſt id vero tempus qui neglexerit ſponte remeare, ſollicitudine Præfecturæ etiam impurius ad patriam revertatur.* Tempus igitur Romæ commorandi vigeſimo ætatis anno à Cæſare definitum eſt ijs qui gnaviter ſua curabant. Licuit nimirum, niſi fallor, ipſum annum viceſimum Romæ in ſtudijs abſolvere. Adeo benigne ſcilicet interpretanda arbitror illa verba: *uſque ad viceſimum ætatis annum:* quæ fateor accipi etiam poſſint, quaſi & illum annum Romæ degere fuerit vetitum. Apparet vero hinc, minus indulſiſſe Cæſarem Valentinianum Romanæ juventuti Scholaſticæ, quam olim fecerant Berytienſi Cæſares Diocletianus & Maximianus. Extat hodieque illorum reſcriptum ad Scho-

lares Arabiæ (ſive potius Beryti) Codice *de iis qui ætate & profeſſione ſe excuſant* in hæc verba: *Cum vos adfirmatis liberalibus ſtudiis operam dare, maxime circa juris profeſſionem, conſiſtendo in civitate Berytiorum provinciæ Phœniciæ, providendo utilitati publicæ & ſpei veſtræ, decernimus, ut ſinguli uſque ad viceſimum quintum annum ætatis ſuæ ſtudiis non avocentur.* Quinque itaque annos ultra viginti indulſerunt illi Cæſares: & videtur placuiſſe hoc potius Juſtiniano, ut qui Diocletiani quidem illam conſtitutionem receperit in Codicem ſuum non vero hanc Valentiniani, atq; adeo publicum eſſe voluit omnibus quod non niſi paucis erat reſcriptum. At vero Valentinianus Cæſar noſter per Præfectum Urbis etiam *invitos* (ita enim videtur legendum pro *impurius*) domum cenſuit remittendos qui viceſimum ætatis annum expleverant.

Ut quam diligentiſſime Cenſuales omnia ipſis injuncta expedirent, juſſit porro Imperator ſingulis menſibus per literas (ipſe *breves* vocat voce jam tum recepta) nomina eorum qui

qui venerant Romam aut quibus per legem abeundum erat, Præfecto Urbis exhibere. Verba Legis ſunt perſpicua & explicatione haud indigent. Ita vero ſonant: *Verum ne hæc perfunctorie fortaſſe curentur, Præcelſa Sinceritas tua Officium Cenſuale commoneat, ut per ſingulos menſes, qui vel unde veniant, quive ſint pro ratione temporis ad Africam vel ad cæteras provincias remittendi, brevibus comprehendat.* In hiſce verbis quod quidem ſit obſcurum nihil occurrit, forte tamen mirum cui videatur, ab ipſo Imperatore Præfectum Urbis titulo *Præcelſæ Sinceritatis* honorari. Nihil tamen hic inſolitum occurrit. Recte ſiquidem notavit Guid. Pancirollus l. 1. var. lect. in utroque jure c. 4: *Si quis cum Illuſtri viro, & præcipue Præfecto prætorio vel Vrbi loquebatur, vel ad eum ſcribebat, etiam Princeps ipſe, his verbis eum appellabat: Veſtra Magnificentia, vel Illuſtris Magnificentia tua, aut Tua Celſitudo, quo titulo hodie erga eos Principes qui paulo ſunt inferiores Regibus utimur; vel Sublimitas tua, ſive Magnitudo,*

tudo, vel Eminentia, Græce dicitur ὑπεροχὴ, quod verbum interpres vertit Excellentia tua.

Ut autem ſenſus illorum verborum clariſſimus eſt, ita ex adverſo fateor me non capere illa quæ ſequuntur: *His duntaxat exceptis qui corporatorum ſunt oneribus adjuncti.* Non me latet quidem, Corporatos eſſe qui Corporibus accenſebantur: & Corporum nomine veniſſe tum temporis ſocietates quaſdam artificum. Quamvis haud temere dixerim ad corpora pertinere illos omnes artifices qui *l. 2. Cod. Theod. de excuſationib. artific.* recenſentur. Corpora enim fuerunt *publicis obſequiis deputata*, ut dicitur Novella tertia Severi Imperat., aut debuerunt *ſervire ſolemnibus quos impoſuit antiqua ſolemnitas* ut habet *l. 4. Codic. Theodoſ. de privileg. corporator. V. R.* ex qua ut & tertia & ſecunda lege unicam conflavit Tribonianus. Non eſt autem veriſimile, illos omnes artifices qui memorantur *Cod. de excuſat. Artific.* adeo vili fuiſſe conditione. Sed & piſtorum, ſuariorum, pecuariorum, ſuſceptorum vini Corpora fuiſſe Romæ apparet ex *titul. 3. & 4. lib.* XIV *Cod. Theodoſ.* & *tit. 15.*

& 16

& 16 lib. x. Codicis Juſtinianei: quorum inter Artifices illos nulla omnino fit mentio. Vt proinde neutiquam probare poſſimus Pancirollum, qui *libro de magiſtratibus municipalibus* cætera doctiſſimo Artifices illos corporatis accenſet, contra mentem præclariſſimorum Iuris Romani interpretum aliorum. At vero ſi *corporati* quaſi mancipes fuerunt publici, qui fieri potuit ut ſtudioſi quidem liberalium artium Romæ peregrinantes *corporatorum oneribus* fuerint *adjuncti?* An nonnulli Corporatorum filios ſuos clam in provincias miſerunt, indeque provincialium titulo Romam reverſos ſtudiis liberalibus fecerunt imbui, & in libertatem per fraudem vindicari? Sane nonnullos eorum fraudulenter ad honores perveniſſe, patet ex *l. un. Cod. de Piſtoribus. Quicunq;* (ait Leo Imperator) *ex mancipiis* (de Piſtoribus autem loquitur) *Comitis horreorum dignitatem & officium vel ambitione, vel gratia, vel pecunia, ſeu quolibet alio modo póſthac fuerit adſecutus, exutus dignitate quam contra interdictum noſtræ Serenitatis adeptus eſt, ad antiquum denuo conſortium collegiumq; revocetur.* Cor-

Theodoſiani. Altera Gratianus Valentinianus & Theodoſius Auguſti ita ſanciverunt: *Illud etiam præmonemus, ne quis in legem noſtram, quam dudum tulimus, committat: nullum ſolis diei, (l. die) populo ſpectaculo (l. ſpectacula) præbeat, nec divinam venerationem confecta (l. conficta) ſolemnitate confundat.* Altera Theodoſii minoris & Valentiani III Cæſarum ita ſeſe habet: *Dominico, qui ſeptimanæ totius primus eſt dies, & Natale (l. Natali) atq; Epiphaniorum Chriſti, Paſchæ etiam & Quinquageſimæ diebus, quamdiu cœleſtis lumen lavacri imitantia novam ſancti baptiſmatis lucem veſtimenta teſtantur, quo tempore & commemoratio Apoſtolicæ paſſionis, totius Chriſtianitatis magiſtræ, à cunctis jure celebratur, omni Theatrorum atq; Circenſium voluptate populis denegata, totæ Chriſtianorum ac fidelium mentes Dei cultibus occupantur.* At vero poſterior illa Lex cum ſcriberet iſta Salvianus forte nondum erat promulgata, lata quippe demum Theodoſio XI & Valentiniano Coſſ. h. e. anno æræ Dionyſianæ CCCCXXV: prior item non multum fortaſſis fuit obſervata. Certe

Africa-

Africani Patres anno CCCXCIX cenſuerunt Legatione ſolenni orandos *Cæſares, ut Spectacula theatrorum cæterorumque ludorum die dominico vel cæteris religionis Chriſtianæ diebus celeberrimis amoveantur, maxime quia ſancti Paſchæ octavarum die populi ad Circum magis quam ad Eccleſiam conveniunt:* quod habetur canone Africano ſexageſimo primo. Quicquid vero ſit de Salviani ævo, quo tempore Lex noſtra condita eſt, indubie Spectacula fuerunt Romæ quotidiana: utpote quum nulla lege eorum celebritas à quoquam die fuerit jam remota. Et vero ipſa illa tempeſtate, cum Romæ tum alibi paſſim in orbe Romano, populus ad inſaniam uſque ſpectaculis fuit deditus. Hinc Ammianus Marcellinus l. XXVIII perſtringens mores Romanorum, quales erant ipſo tempore latæ Legis noſtræ, de otioſa plebe Romana cap. 25. ait: *Hi omnes quod vivunt & vino & teſſeris impendunt, & luſtris, & voluptatibus, & ſpectaculis: eiſq; templum & habitaculum & concio & ſpes omnis Circus eſt maximus* Similem inſaniam provincialium hominum acerrime item inſectantur

tur Salvianus Chryſoſtomus alij. Nec ſane periit illa niſi cum everſione omnium bonorum reipubl. Quare fatetur quidem Salvianus in multis Galliæ & Hiſpaniæ urbibus deſiiſſe illa ludicra, ſed addit cauſſam: *quia agi jam præ miſeria temporis atq; egeſtate non poſſunt: calamitas enim fiſci & mendicitas jam Romani ærarij non ſinit, ut ubiq; in res nugatorias perditæ profundantur expenſæ.* Lex noſtra non interdixit ſtudioſos juvenes omnibus ſpectaculis, ſed tantum voluit, ne *ſpectacula frequentius adeant*, more ſcil. vulgi Romani, & quum illorum daretur copia quaſi infinita.

Pergit Lex in hæc verba: *ne adpetant vulgo intempeſtiva convivia*. Videtur autem ſcribendum *vulgi convivia*. Illa enim tempeſtate præter epulas, quas in tanto luxu ſinguli ditiores Romæ indies ferme inſtituebant infinitas, erant & publica convivia longe plurima, collegiorum, tribuum, corporum, imo & totius populi. Et quidem horum celeberrima nonnulla idolorum quondam cultui dicata, ſacrificijs quoque jam abolitis, auctoritate ta-

te tamen Cæſarum tolerabantur. Jam tum videlicet Conſtantinus M. ſacrificijs omnibus populum interdixerat, ut Euſebius paſſim & Theodoretus l.v.c.xx memorant, imo filius ejus & ſucceſſor Conſtantius diſerte indicat *l.2. Cod. Theodoſ. de Paganis. Convivia* tamen ſolemnia demum anno Dionyſiano CCCCIIX Arcadius, Honorius & Theodoſius Auguſti vetuerunt, ea lege quæ eſt nonadecima ejuſdē Codicis Theodoſiani *de Paganis*. Qui tamen anno CCCXCIX eadem diſerte permiſerant lege ejuſdem tituli ſeptima decima hiſce verbis: *Vt profanos ritus jam ſalubri lege ſubmovimus, ita feſtos conventus civium & communem omnium lætitiam non patimur ſubmoveri. Vnde abſq; ullo ſacrificio atq; ulla ſuperſtitione damnabili, exhibere populo voluptates ſecundum veterem conſuetudinem, inire etiam feſta convivia, ſi quando exigunt publica vota, decernimus.* Nec vero quidquam effecerunt ſua legatione ad Cæſarem Africani Epiſcopi, ſed potius videntur ipſam illā legem elicuiſſe; utpote quæ Proconſuli Africæ miſſa eſt XIII Kal. Septembr. cum ejuſdem anni v Kal.

Maj. decreta fuiſſet legatio. Epiſcoporum tamen canon, qui eſt numero ſexageſimus, dignus eſt quem hoc loco recitemus. *Illud etiam* (verba ſunt canonis) *petendum, ut quoniam contra præcepta divina Convivia multis in locis exercentur, quæ ab errore gentili attracta ſunt, ita ut nunc à paganis Chriſtiani ad hæc celebranda cogantur, ex qua re temporibus Chriſtianorum Imperatorum perſecutio altera fieri occulte videatur: vetari talia jubeant, & de civitatibus, & de poſſeſſionibus impoſita pœna prohiberi: maxime cum etiam in natalibus beatiſſimorum martyrum per nonnullas civitates, & in ipſis locis ſacris talia committere non reformident. Quibus diebus etiam, quod pudoris eſt dicere, ſaltationes ſceleratiſſimas per vicos atque plateas exerceant: & matronalis honor, & innumerabilium fœminarum pudor, devote venientium ad ſacratiſſimum diem, injuriis laſcivientibus appetatur: ut etiam ipſius ſanctæ religionis pene fugiatur acceſſus* Hactenus Canon. Liquet autem vel ex hiſce Canonis verbis, Convivia illa vere fuiſſe *vulgi* convivia, ſæpe etiam *intempeſtiva.* Veroſimile autem eſt

tum

tum quoq; celebrari ſolitas illas epulas publicas in ſolennibus Cæſarum, etſi ijs olim Chriſtiani abſtinuerint. De ijs ita Tertullianus Apologet. c. 35. *Grande videlicet officium, focos & thoros in publicum educere, vicatim epulari, civitatem tabernæ habitu abolefacere, vino lutum cogere, catervatim curſitare ad injurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras. Siccine exprimitur publicum gaudium per publicum dedecus? Hæccine ſolemnia dies Principum decent, quæ alios dies non decent?* Hujuſmodi itaque *vulgi conviviis* non quidem plane interdixit Imperator Studioſos bonarum artium, vetuit tamen illa *adpetere*, ſive quod idem eſt ſtudioſe ſectari.

Horum omnium vero inſpectio & cura accurata ut ante dictum, Cenſualibus commiſſa eſt à Cæſare. Talis ſane curatio innuitur voce illa *Immineant*. Nec vero illa tempeſtate obtinebat amplius illa Ciceronis ævo ſueta Latine loquendi ratio, ſed voces multæ in barbariem erant flexæ, cum ſignificatione tum pronunciatione immutata. Inſpectio

inquam commiſſa fuit Cenſualibus. Nec enim data ipſis fuit ſimul & animadvertendi in ſontes facultas: ſed ſi quid obſervaſſent minus bene geſtum deferre id debuerunt ad Præfectum Vrbi. Et vero ad hunc pertinet id quod mox in Lege noſtra ſequitur.

Quin etiam (ait Lex) *tribuimus poteſtatem, ut ſi quis de his non ita in Vrbe ſe geſſerit, quemadmodum liberalium rerum dignitas poſcat, publice verberibus adfectus, ſtatimque navigio ſuperpoſitus abjiciatur Vrbe, domumque redeat.* Verberibus publice afficere ſontes, ac deportare licebat & alias Præfecto Urbi, ceu jam tum diximus: hoc novum videtur acceſſiſſe, quod tam gravi pœna licuerit in juvenès iſtos animadvertere, qui non ita in Vrbe *ſe geſſiſſent quemadmodum liberalium rerum dignitas poſcit.* Nec enim propter ejuſmodi culpam temere aliquis hactenus vel verberibus publice fuerat adfectus vel ignominioſe quaſi deportatus, in illa præſertim vivendi licentia quæ tum Romæ obtinebat. Et vero tam ſeveram legem fortaſſis expreſſit Cæſari inſolens petulantia

tia multorum Scholaſtici illius ordinis. Vt ſolent mali mores acuere leges & novas multas elicere. Sed hanc rem iterum non multo poſt agitabimus.

Decernit mox Cæſar tempus commorandi in Urbe. *His ſane* (inquit) *qui ſedulo operam profeſſionibus navant, uſq; ad viceſimum ætatis ſuæ annum Romæ liceat commorari. Poſt id vero tempus qui neglexerit ſponte remeare, ſollicitudine Præfecturæ etiam inpurius ad patriam revertatur.* Tempus igitur Romæ commorandi vigeſimo ætatis anno à Cæſare definitum eſt ijs qui gnaviter ſua curabant. Licuit nimirum, niſi fallor, ipſum annum viceſimum Romæ in ſtudijs abſolvere. Adeo benigne ſcilicet interpretanda arbitror illa verba: *uſque ad viceſimum ætatis annum:* quæ fateor accipi etiam poſſint, quaſi & illum annum Romæ degere fuerit vetitum. Apparet vero hinc, minus indulſiſſe Cæſarem Valentinianum Romanæ juventuti Scholaſticæ, quam olim fecerant Berytienſi Cæſares Diocletianus & Maximianus. Extat hodieque illorum reſcriptum ad Scho-

lares Arabiæ (ſive potius Beryti) Codice *de iis qui ætate & profeſſione ſe excuſant* in hæc verba: *Cum vos adfirmatis liberalibus ſtudiis operam dare, maxime circa juris profeſſionem, conſiſtendo in civitate Berytiorum provinciæ Phœniciæ, providendo utilitati publicæ & ſpei veſtræ, decernimus, ut ſinguli uſque ad viceſimum quintum annum ætatis ſuæ ſtudiis non avocentur.* Quinque itaque annos ultra viginti indulſerunt illi Cæſares: & videtur placuiſſe hoc potius Juſtiniano, ut qui Diocletiani quidem illam conſtitutionem receperit in Codicem ſuum non vero hanc Valentiniani, atq; adeo publicum eſſe voluit omnibus quod non niſi paucis erat reſcriptum. At vero Valentinianus Cæſar noſter per Præfectum Urbis etiam *invitos* (ita enim videtur legendum pro *impurius*) domum cenſuit remittendos qui viceſimum ætatis annum expleverant.

Ut quam diligentiſſime Cenſuales omnia ipſis injuncta expedirent, juſſit porro Imperator ſingulis menſibus per literas (ipſe *breves* vocat voce jam tum recepta) nomina eorum qui

qui venerant Romam aut quibus per legem abeundum erat, Præfecto Urbis exhibere. Verba Legis ſunt perſpicua & explicatione haud indigent. Ita vero ſonant : *Verum ne hæc perfunctorie fortaſſe curentur, Præcelſa Sinceritas tua Officium Cenſuale commoneat, ut per ſingulos menſes, qui vel unde veniant, quive ſint pro ratione temporis ad Africam vel ad cæteras provincias remittendi, brevibus comprehendat.* In hiſce verbis quod quidem ſit obſcurum nihil occurrit, forte tamen mirum cui videatur, ab ipſo Imperatore Præfectum Urbis titulo *Præcelſæ Sinceritatis* honorari. Nihil tamen hic inſolitum occurrit. Recte ſiquidem notavit Guid. Pancirollus l. 1. var. lect. in utroque jure c. 4. *Si quis cum Illuſtri viro, & præcipue Præfecto prætorio vel Vrbi loquebatur, vel ad eum ſcribebat, etiam Princeps ipſe, his verbis eum appellabat : Veſtra Magnificentia, vel Illuſtris Magnificentia tua, aut Tua Celſitudo, quo titulo hodie erga eos Principes qui paulo ſunt inferiores Regibus utimur; vel Sublimitas tua, ſive Magni-*

tudo,

& 16 lib. x. Codicis Juſtinianei: quorum inter Artifices illos nulla omnino fit mentio. Vt proinde neutiquam probare poſſimus Pancirollum, qui *libro de magiſtratibus municipalibus* cætera doctiſſimo Artifices illos corporatis accenſet, contra mentem præclariſſimorum Iuris Romani interpretum aliorum. At vero ſi *corporati* quaſi mancipes fuerunt publici, qui fieri potuit ut ſtudioſi quidem liberalium artium Romæ peregrinantes *corporatorum oneribus* fuerint *adjuncti?* An nonnulli Corporatorum filios ſuos clam in provincias miſerunt, indeque provincialium titulo Romam reverſos ſtudiis liberalibus fecerunt imbui, & in libertatem per fraudem vindicari? Sane nonnullos eorum fraudulenter ad honores perveniſſe, patet ex *l. un. Cod. de Piſtoribus. Quicunq;* (ait Leo Imperator) *ex mancipiis* (de Piſtoribus autem loquitur) *Comitis horreorum dignitatem & officium vel ambitione, vel gratia, vel pecunia, ſeu quolibet alio modo póſthac fuerit adſecutus, exutus dignitate quam contra interdictum noſtræ Serenitatis adeptus eſt, ad antiquum denuo conſortium collegiumq; revocetur.* Corpora-

poratorum certe filii merito Romæ detineri potuerunt *Corporatorum oneribus adjuncti*, etſi ſtudiis liberalibus fuiſſent imbuti, quum conditionem parentum ſequi debuerint ſervili genere nati. An etiam in pœnam commiſſæ culpæ ſtudioſi nonnulli, ingenui adoleſcentes, tum adjuncti interdum fuere Corporatis? Apparitoribus quidem Præfecti Vrbis minitati ſunt olim Honorius & Theodoſius Auguſti, *l. 2.* Codice *de Apparitoribus Præfecti Vrbis*, hoc modo: *Quicunq; Illuſtris Vrbanæ ſedis apparitor, clandeſtina fraude piſtorem concuſſerit, accuſatus atq; convictus perpetui panificii nexibus addicetur.* Verum illa lex nondum erat tum lata; nec dixerim talibus pœnis petulantes etiam ſtudioſos adoleſcentes tum fuiſſe obnoxios. Forte veriſimilius eſt, piſtoris filia ducta ſtudioſum juvenem innexum fuiſſe Corpori illi ex *lege 2. Cod. Theodoſ. de piſtoribus* quæ eſt Conſtantii Imperatoris: *Si quis piſtoris filiam ſuo conjugio crediderit eſſe ſociandam, piſtrini conſortio teneatur obnoxius, & familiæ piſtoris adnexus oneribus etiam parere cogatur.* Forte par fuit ratio & reliquorum Corporum.

Nihil tamen definio. Imo malo ego hac de re alios audire potius quam ipſemet audiri.

Minus obſcuritatis habet clauſula legis ultima. Verba hæc ſunt: *Similes autem breves etiam ad ſcrinia Manſuetudinis noſtræ annis ſingulis dirigantur: quo meritis ſingulorum inſtitutionibusq; compertis, utrum quandoq; nobis ſint neceſſarii, judicemus.* Senſus clariſſimus eſt: Voluit nempe Cæſar, ſingulis annis non tantum nomina ſed etiam quemadmodum quiſque ſeſe geſſiſſet eorum qui ſtudiorum curriculum Romæ abſolverant, per literas à Præfecto Vrbis ſibi indicari, & quidem in id quo Imperator ipſe reſciſcat, num quos illorum poſſit reipublicæ negotiis aliquando admovere.

Nec vero *Manſuetudinis noſtræ* voce præter ſeipſum ſignificare quenquam voluit Valentinianus: ſimilem enim in modum loquebantur tum Auguſti ſi quando blandius ſeſe gerebant. Sed & aliàs in univerſum de ſe loquentes Imperatores dicere conſueverunt, *Noſtra Serenitas, Tranquillitas, Lenitudo, Lenitas, Clementia, Pietas, Manſuetudo, Magnificentia, Noſtrum Numen,*

Cœleſte oraculum, Sacri affatus, Celſitudo Imperialis, Sublimitas, Excellentia Imperialis, Majeſtas Imperialis, Noſtra æternitas, Perennitas: qua de re, ut ſolet, eximia nonnulla congeſſit ὁ χαριέστατος Pancirollus *l. 1. Variar. lection. c. 2.*

Scriniorum vocem quod attinet, non illa tum temporis notabat duntaxat *arcam in qua ſcriptura aurum & ſimilia ſervabantur*, aut aliquid Auguſtis proprium; quod multi arbitrantur: Sed & arcas omnis ſignificabat cum privatas tum publicas quaſq; erant vero arcæ publicæ præter Auguſtales illas etiam aliæ complures. Præterea vero vox illa cæpit quoq; uſurpari de hominum ordine qui arcas ejuſmodi publicas quaſi curabant. Poſteriore ſignificatione accipitur paſſim, cumprimis *l. 1 Cod. de off. P. P. Africæ*, ubi in Officio ejus tribuuntur Scrinia decem: quam legem eleganter illuſtrat idem Pancirollus *l. 2 V. L. cap. 188.* Imperator hac Lege ſancit, ad ſua *Scrinia* epiſtolas illas mittendas eſſe, non indicans ſingulatim illud Scrinium, ad quod epiſtolæ erant dirigendæ, quoniam id indubie erat tum omnibus notum. Atque interpretes quidem Iuſtinianci

nianei Iuris nonnulli annotant, quatuor tum fuiſſe Imperatoris Scrinia, *memoriæ, libellorum, epiſtolarum, diſpoſitionum*: at nequaquam eſt veroſimile tam exiguo Scriniorum numero potuiſſe Cæſarum res componi, cum uni P.P. Africæ, rebus diœceſeos illius afflictis & anguſtis, ſcrinia decem Juſtinianus aſſignaverit; atque adeo numerus ille Scriniorum aulicorum videtur nos latere. Non ſine cauſſa vero dixeris, ad *Scrinium* epiſtolarum breves illas, de quibus Lex noſtra loquitur, mitti debuiſſe.

Hæc eſt, niſi vehementer fallimur, mens Legis illius noſtræ. Et vero ea expoſita, ſatis jam officio noſtro perfuncti queamus videri. At vero multum adhuc abeſt, ut ſenſu illo Legis percepto veram ejuſdem prudentiam ſimus aſſecuti. Nec enim qui tali aliqua ratione tenet ſenſum Legum, eapſe opera ſimul intelligit, num leges conveniant reipublicæ nec ne; id quod intelligere grande illud prudentiæ cognomentum denique promeretur. Etſi enim hac ſcientia deſtitutus, ſecundum leges & controverſias decidere, & cavere clientibus, & de jure poſſis

 reſpon-

reſpondere, idque omne agere prudentia quædam ſit & quidem prudentia juris; utpote quum ea mentis noſtræ facultas, quæ humanæ vitæ recte conſulere idonea eſt, paſſim apud omnes prudentiæ titulo audiat, ſingulatim vero illa quæ id ex præſcripto legum præſtat, communi omnium conſenſu prudentia juris uſurpetur: longe tamen potius indubie prudentiæ munus eſt, ipſarummet legum commoda atque incommoda perſpicere poſſe, imo hæc demum menſuram nominis prudentiæ juris adimplet; quod vis ipſa vocis ſatis indicat. Adeo plena autem Legum cognitio requiritur in illo Politico viro qui ad clavum reipubl., ſedens leges illi præſcribere ex officio tenetur. Qui enim intelligat, num ferenda ſit nova lex, num vetus abroganda, num hujus aliquid corrigendum, niſi uſu omni & noxa Legum probe perſpecta? Nihil tale jure poſtules ab iis quorum gloria in prompto eſt obſequio. Ne judici quidem nefas eſt iſthuc ignoraſſe, quamvis per ἐπιείκειαν quam appellant leges interdum in judiciis ſint temperandæ, ἐπιείκεια autem abſque ejuſ-

ejuſmodi plena notitia eſſe nequeat. Illa enim moderandarum legum peritia ac poteſtas ſupra dignitatem eſt judicis; munus τȣ̃ νομοθέτȣ, qualis in republica Rex eſt, & in univerſum omnis quem penes eſt poteſtas ſumma; nec temere communicari judicibus aut magiſtratibus poteſt abſque ſummo reipubl. diſpendio; ceu uſu ipſo docemur, non ſatis ſibi hodie ea in re caventibus paſſim civitatibus, etſi ipſemet Juſtinianus longe prudentiſſime id omne ſibi ſoli tanquam ſummo Principi in ſua republ. olim vindicaverit; qua de re alias accuratius diſſerendum. Igitur non profecto ſatis fuerit dediſſe in eum modum mentem hujus Legis, ſi quem in republ. gerendæ uſum invenire debeat interpretatio noſtra. A nobis autem merito hoc forte exſpectaveris, ſaltem ratione muneris quo in incluta hac Julia fungimur: utpote quum Politici philoſophi ſit τὴν νομοθεσίαν omnem noviſſe, atque adeo latarum legum examen in uſum reipubl. poſſe inſtituere. Et vero quam hactenus exhibuimus hiſtorica quædam duntaxat vel Grammatica (ne quid diſſimulemus) interpre-

terpretatio fuit: altera autem illa demum Politica eſt. Quod ipſum non ſine ſingulari quadam animi voluptate videmus jam etiam ante nos agnoviſſe ſummum virum & æternum Friſiæ noſtræ decus Joachimum Hopperum, nunquam ſatis laudandi ſcripti *de vera Juriſprudentia lib. IV. tit. 16. & 23.* quamvis ipſe ejuſmodi interpretationem Legum neutiquam volumine iſthoc dederit, majori forte iſti operi eam reſervans, cujus hi libri non niſi præludium aliquod eſſe debuerunt, quantum ex illorum epilogo colligere eſt. Agamus igitur etiam quod officii ratio expoſtulat; ſaltim paucis, ne prolixa diſſertatione moremur tempora aliorum uſibus reipublicæ dedicata.

Verum ante hoc quam agamus, cogimur quaſi adducere huc nonnulla eorum quæ alibi plenius docemus, quo Politica hæc interpretatio veris certiſque principiis ſuis quaſi muniatur. Omnis lex aut jubendo, aut vetando, aut permittendo ſciſcit nonnihil de actu aliquo civili, perinde atque omnis quæſtio & deliberatio politica circa actum aliquem civilem occupatur.

patur. Actus porro, ut in univerſum omnis etiam naturalis, ita & omnis civilis ſimul cauſam ſuam efficientem, materialem & finalem habet quidem: finalis tamen cauſſæ in Legibus rara fit mentio, quod non interſit obſequentium eam ſcire, imo interſit ſæpenumero eam in vulgus ignorari; materialis quoque & efficientis cauſſæ memoria nonnunquam in Lege deſideratur, ſed non niſi quando aut de iis jam tum liquet, aut lex eſt imperfecta: perfecta autem eſt quæ integre determinat omnia quæ ad actum pertinent. In definienda vero cauſſa formali actuum potiſſimum lex omnis verſatur. Hinc jam tum pene ſub initium diſſertationis hujus obſervavimus, in ipſa noſtra hac Lege primario quidem de Actuum quorundam forma, ſimul tamen aliquid etiam ſcitum eſſe de efficiente cauſa, quinam ſcil. actus illos debeant edere, & de cauſſa materiali circa quas perſonas nempe aut res (ut omnis materia ejuſmodi politica vel eſt res vel perſona) oporteat actus illos exercere; ſolius cauſſæ finalis nulla omnino facta mentione. Quoniam porro actio in univerſum omnis

adeoque & civilis ſpeciem formamque ſuam à fine quidem potiſſimum, ex parte autem etiam à materia atque effectrice cauſſa conſequitur: hinc in examine Legis formam actus alicujus definientis præcipue ad finem ſive ſcopum actus, ex parte tamen etiam ad agentem perſonam, atque ad id circa quod actus occupatur, eſt reſpiciendum. Similiter & effectricis cauſſæ cum principalis tum inſtrumentalis, (quarum illa in civilibus ſemper eſt perſona aliqua, hæc modo perſona modo res) aptitudo ad materiam, formam actuum, & finem venit exigenda: materiæ vero (quæ in civilibus nunc perſona nunc res aliqua eſt) idoneitas ad effectricem formalem finalemque cauſſam ſpectanda eſt, idque non minus in civilibus negotijs adeoque & ipſis Legibus ac deliberationibus, quam promiſcue in omnibus quæ naturæ, cumprimis autem humano operi, ſunt obnoxia. Illa vero aptitudo utriuſq; poteſt accipi ex ijs quæ ad eſſentiam pertinent; qualia ſunt alia quidem communia, alia vero ad ſocietatem civilem ſolum ſpectant, atq; adeo proprie ſunt πολιτικά; cum illa communia

ſint

ſint partim μεταφυσικὰ, partim φυσικὰ, partim etiam ἠθικὰ, & fiant demum πολιτικὰ ſi quando ad negotium aliquod politicum adſtringuntur. Finis denique civilium actuum (ut alias quoque) aut eſt remotus aut proximus; item aut externus aut internus; ut & aut univerſalis vel particularis. Nec particularis finis recte ſe habet niſi univerſali integræ reipublicæ finis conveniat: nec proximus, niſi ille congruat remoto: nec internus, niſi reſpondeat is externo. Eoque in examine finalis cauſſæ hic ordo ſemper eſt obſervandus. Et vero quæ modo attulimus in omni νομοθεσίᾳ obſervanda veniunt: cujus portio quaſi eſt latarum legum examinatio politica. Imo obſervanda illa veniunt in omni deliberatione & tractatione civilium negotiorum: nec aliunde poſſunt peti idoneæ probationes politicæ, quæ ita inſtitutæ vim habent verarum demonſtrationum. Alibi hæc à nobis ſuoque loco plenius docentur, heic non niſi obiter quaſi adferenda fuerunt. Unum adhuc præmonendum eſt anteaquam ad rem ipſam aggrediamur: Veterum latarum legum examen dif-

ficile eſſe, propterea quod cenſura nequeat probe inſtitui, niſi omnibus quæ modo diximus exacte perſpectis, harum vero plena cognitio ob antiquitatem & monumentorum defectum vel omnino non vel ægre haberi poſſit. Et ſane hactenus longe eſt veriſſimum illud Juliani: *Non omnium quæ à majoribus ſunt conſtituta ratio reddi poteſt.* Illarum tamen legum antiquarũ cenſura minus eſt difficilis, ſi exigantur ad certũ aliquem notumque reipubl. ſtatum. Id quod fieri par eſt, ſi forte velis in uſum præſentem illas transferre, atque adeo ex ævo vetere commodum aliquod remedium tuæ reipublicæ petere. Nec vero prudentis eſt hominis ejuſmodi cenſura haud inſtituta admittere in uſum alienas leges: ſed talis quidem ἄτεχνος νομοθεσία (ut ſcite illam appellat Hopperus) plane indigna eſt & neutiquam ferenda, cum rerumpublicarum varia admodum ſit conditio, intantum quidem, ut uni quod prodeſt maxime obſit alteri.

VERUM tempus monet, hiſce ſepoſitis ad inſtitutum negotium accedere. Et quidem initium faciemus de cauſſa finali Legis, quoniam id ex-

expoſcit ratio Examinis, quod nulla ex parte
ſtitui recte poteſt niſi de fine omnia fuerint
te conſtituta. Quamvis vero ipſa in Lege
certis verbis finis haud indicetur; attameu
ud difficulter attendenti ille liquet, cumpri-
isis quem proximum appellamus & particu-
ris. Voluit ſcil. Imperator cavere, ne qui ſtu-
orum gratia Romæ ex provincijs commora-
ntur juvenes, malis moribus ex urbano
ntagio afficerentur, aut mora diutuiniore
ovinciæ patriæ damno eſſent; ſed uti ſibi ali-
ando forent utiles. Certe omnem iſtam le-
m id unice agere, ut ſtudioſi illi juvenes re-
ſeſe haberent, in propatulo eſt. Ut nemi-
m quoque poteſt latere, voluiſſe Cæſarem &
oribus illorum conſultum & proprijs quo-
e neceſſitatibus. Ne ſane de ultimo dubite-
is, ipſa efficiunt verba illa: *Quo meritis ſin-
orum inſtitutionibuſq; compertis, utrum quan-
q; nobis ſint neceſſarii, judicemus.* Voluiſſe por-
Cæſarem etiam hoc, ne longior peregrina-
provincijs fraudi eſſet, colligere eſt ex reſcri-
illo jam ante recitato Diocletiani & Maxi-

miani Cæſarum ad Scholares Arabiæ, ſi cum hac Lege conferatur. Cauſſa nimirum, quare Cæſar vetuerit ultra annum ætatis viceſimum Romæ in literis quem commorari, non alia videtur, præter eam, quæ binos illos Cæſares movit, ut ad viceſimumquintum annum indulſerint quidem ſcholaribus Beryti degere, ulterius tamen commorantes avocari permiſerint. Erant nimirum in provincijs munera multa ſubeunda eaque ſæpe peronerosa, cum perſonalia tum patrimonialia, obtinebatque ut quiſque ad patriæ ſuæ eam operam præſtandũ etiam invitus poſſet adigi. Huc enim pertinent ſeveræ leges cum aliæ tum illæ *libro* x *Codicis titulo* 37. 38. 39. 40. & 41. Illi rei ne fraus fieret obtentu ſtudiorum, juſſit Cæſar omnes ab ætatis anno viceſimo remitti in patriam quamvis invitos. Et vero huc forte potiſſimum ſpectat illud, ut quiſque Romam veniens apud Cenſus magiſtrum oppidum natale, & genus profiteretur: quo ſcil. ille patriæ poſſit reddi juſto tempore: *nec enim origine propria poterat quis voluntate ſua eximi, filioſq. apud originem patris non in materna civitate, etſi ibi*

i nati ſint (ſi modo non domiciliis retinerentur) d honores ſeu munera poſſe compelli, explorati ju- s erat.

Cæterum hæc quidem proxime voluiſſe Cæ- ſarem Lege iſthac ſua conſequi, manifeſtum ſa- is eſt. Nondum liquet tamen vel num hunc fi- iem recte ſibi propoſitum ille habuerit, vel num nedia quæ adhibuit fuerint paria fini iſti aſſe- quendo: quorum prius primo loco inquiren- lum eſt. Ut autē jam ante monuimus, fines ejuſ- modi ad finem ultimum integrumque reipubli- æ æſtimandi ſunt: eoque attendendum venit, quis ille fuerit Imperij Romani, quo tempore Lex condita eſt. Eſt autem hoc forte incertius. Etſi enim ſtatus Imperij ſimpliciter μοναρχικὸς fuerit, adeoq; indubie ſalus reipubl. tum fuerit in conſervatione monarchici talis regiminis poſita: cum duo tamen ſint genera τῆς μοναρ- χίας, in quorum utroque bonum quidem ſpe- ctatur commune, at vero in alio dominantium commodum primario quæritur & non niſi ex ac- cidente pene commodum ſubditorum, in alio vero ex pari dominantium atque parentium

ſalus

ſalus attenditur; non perinde certum eſt cujuſmodi tum fuerit Romanum Imperium. Multum autē intereſt cujuſmodi fuerit, cum neutiquam omni ex parte iiſdem inſtitutis utraque *μοναρχία* queat conſervari. Et vero omnes leges Romanæ in univerſum monarchiæ quam ſunt aptiſſimæ, in cujus duntaxat uſum etiam ſunt conditæ: cæterum videtur (ut ſolet) fluctuaſſe illam rempublicam; & modo communis boni ex æquo, modo dominantium potius rationem habitam. Plurimum ſane falluntur qui exiſtimant, omni perinde ſtatui Leges Romanas convenire: id enim omnino eſt ἀδύνατον, & à mente ipſorummet Romanorum legislatorum alieniſſimum, arguitque talis opinio ſummam Politices vel regendæ reipubl. inſcitiam, imo & ignorantiam Romanarum legum. Nec enim id verum eſt niſi de paucis illis quæ faciunt ſimpliciter ad uſum communem omnium rerumpublicarum: reliquarum & numerus eſt maximus, & uni illi ſpeciei quam *μοναρχίαν* dicimus congruunt, ad alias rerumpubl. formas tranſlatæ illas mutant ac perturbant: interim & illarum

larum aliæ favent magis herili aliæ civili monarchiæ, tanquam reſpublica duas haſce inter ſpecies quaſi dubia hæſerit. Nec enim omnibus par Cæſaribus animus, quorum hodieque leges in Codicibus ſuperſunt. Multum profecto à Trajani, Hadriani, Antonini Pij, Marci, & Severorum, civili in rempubl. benignitate alij abſuerunt: eoq; vel in gratiam vel augendo dominatui conſtituta ſunt ab ijs haud pauca: quæ nec Juſtinianus mutavit omnia, ſive per incuriã, in illa infinita diſcordantium legum multitudine recenſenda inevitabilem, ſive quod nec ipſe ab herilibus ſtudijs fuerit alienus, perinde ut primus fere omnium qui Conſtantinopoli vixere Imperatorum, non tantum nomine ſed etiam re ipſa fuit αὐτοκράτωρ, quod obſervavit *l.* 5. Agathias. Cæterum Valentiniani Cæſaris illæ virtutes, quas procul adulatione deſcribit Ammianus Marcellinus ſub finem *l.* 31 (ne de alijs nunc dicam) vetant nos ſequius aliquid ſuſpicari. Ut proinde habendus ille ſit inter eos quibus perſuaſum fuit, *Finem juſti imperii* (quæ verba ibidem ſunt *c.*23 Ammiani) *utilitatem obedientium*

entium æſtimari & ſalutem: atque adeo Romani Imperij adminiſtratio non tam dominantis commoda quam bonum commune tum ſpectaverit. Ille imo fuit Cæſar iſte, ut haud injuria dixeris, non ampliandæ potentiæ, non parandis opibus, non vitæ luxurioſæ ſtuduiſſe tum Rempublicam Romanam, ſed veræ felicitati. Quam in virtutis exercitio, cum eorum quæ ad vitæ civilis uſum requiruntur juſta copia, collocant ſapientes: etſi alias non privatim duntaxat ſed & publicè à magnis civitatibus ea in re peccetur vehementer.

Agite ergo: jam videamus, num quos diximus fuiſſe proximos fines condendæ Legi noſtræ, ſatis fuerint congrui illi ultimo & ſummo & communi Imperij Romani atque Legislatoris Cæſaris ſcopo. Et vero fortaſſis etiam de eo quis dubitet, num ex re fuerit publica, quod ita promiſcue provinciales filios ſuos liberalibus ſtudijs fecerint imbui, quodque adeo Romæ earum artium fuerit quaſi mercatus aliquis conſtitutus. Nam nonnullis quidem populis olim perſuaſum fuit, & eſt hodieque Moſchis

plæriſ-

pleriſque, Tataris aliiſque creditum, doctrinam omnem in publicum noxiam: alij, ut quondam Ægyptij, non niſi paucos & delectos ad ſtudiorum culturam admiſere. Verum enimvero nec tempus patitur, nec videtur pretium operæ, nunc quidem vel barbararum gentium improbam illam perſuaſionem, vel Ægyptiorum illud inſtitutum gravibus argumentis convellere. Nemini enim non conſtat, nullam ſocietatem civilem vere beatam eſſe ſine ſapientiæ ſtudijs, ſi non illis quæ θεωρητικὰ dicimus, ſaltim abſque ijs quæ ad vitam commode agendam ipſamque reipublicæ faciunt adminiſtrationem. Ad hæc cum raro eadem ſit liberis quæ parentibus indoles, nemo probaverit Ægyptios, qui artes & doctrinam non niſi certis familijs proprias atque adeo quaſi hæreditarias eſſe voluerunt. Certe tantum abeſt id in artium ſtudiorumq; meliorem culturam ceſſiſſe, quod Diodorus Siculus *l. 1. c. 47 & l. 2 c. 29.* exiſtimavit, ut nihil illi perinde obſtiterit: uſu ipſo docente, florere artes doctrinamque omnem ibi maxime, ubi naturæ ductui ſuum arbitrium integrum

eſt. Non ſine diſcrimine omnibus patefaciendam ad liberalia ſtudia viam ſed ſolis ijs qui in reipubl. uſum educantur, quales ſunt ſoli ingenui, haud caret juſta ratione. Quur enim ſervus diſcat quod reipubl. inutile eſt? At hoc nihil ad Legem noſtram: utpote quum non ſervi ſed ſoli ingenui provinciales Romam illa tempeſtate ſtudiorum gratia petierint. Cæterum præter hoc delectu aliquo ingeniorum eſſe opus ad juſtum capiendum ex ſtudijs fructum, idque ut alibi paſſim ita & Romæ fuiſſe magno incommodo neglectum, alibi latius oſtendimus. Nec vero hujus loci eſt hoc agere. Ne quidem huc proprie pertinet inquirere, num ſatis prudenter uni Romæ doctrina juris Romani in omni Occidentali vaſto illo Imperio fuerit commiſſa. Etſi haud paucis forte rationibus queat adſtrui, neutiquam id fuiſſe ex uſu publico, poſteaquam jura illa cœperant eſſe communia provincijs: utpote quum civium omnium (quales tum non ſoli Romæ Vrbis incolæ ſed & provinciales habebantur) ex æquo interſit, leges ſecundum quas ſit vivendum haud ignorare,

rare, debeatq; earum peritia non multum eſſe difficilis; cujuſmodi redditur ſi non niſi ex remotis locis queat peti atque addiſci. Imo vero dixeris merito Romam non fuiſſe aptam inſtituendæ provincialium juventuti, ob mores diſſolutos & ingentem luxum. Priſci certe Romani ipſi, nondum illa vitæ corruptela invaleſcente, liberos ſuos maluerunt in provincijs educari. Nec vero alia de cauſa, jam tum Strabonis ætate, nobiliſſimi Romanæ juventutis pro Attica peregrinatione Maſſiliam ad capeſſendas diſciplinas ſunt profecti, quod ille narrat *l.4.* quoniam ſc. *ea civitas ſeveritâtis & patrii moris eſſet cuſtos acerrima*, ceu Valerius Maximus loquitur *l. II. c.6.* *nullum aditum in ſcenam mimis dans : quorum argumentum majori ex parte ſtuprorum continebat actus : ne talia ſpectandi conſuetudo etiam imitandi licentiam ſumeret.* Prudenter ſane idipſum de C. Julio Agricola ſocero ſuo obſervavit Cornelius Tacitus, ſcribens : *Arcebat eum ab illecebris peccantium præter ipſius bonã integramq; naturam, quod ſtatim parvulus ſedem ac magiſtram ſtudiorum Maſſiliam habuerat, locum Græca comitate &*

 pro-

provinciali parſimonia miſtum, ac bene compoſitum. Verum etiam hoc multis oſtendere excedit hujus argumenti noſtri limites: nec eſt cur anxie velimus huc congerere illa remota & longinqua.

Illud huic loco proprium eſt videre, num illa quæ proxime ſpectaſſe Cæſarem Lege hac noſtra ſupra diximus, ſatis ſint publico uſui conſentanea. Videtur autem etiam illud propemodum juſta carere dubitatione. Si enim ex re eſt, ut juvenes nonnulli ſtudijs liberalibus incumbant, utique uſus etiam publicus poſtulat ut illi legibus latis ad diligentiam adhibendam, moreſque recte componendos conſtringantur. Certe prius ſi velis poſterius non potes nolle. Intereſt vero hoc publice, non tantum ſi civium quæras ſalutem, verum etiam ſi dominantibus maxime ſtudeas. Nam & ſervos habere frugi atque à vitijs alienos, commodum domini eſt: haberi autem illi tales nequeunt, niſi caveas ne pravo conſortio corrumpantur. Eo magis vero danda eſt opera ſummæ poteſtati, ut juventus ſtudioſa probis mori-

moribus imbuatur, quo magis illa in uſum reipubl. educatur. Seminarium videlicet illa eſt eorum qui aliquando fungi debent magiſtratibus & judicijs, alijſque reipubl. actibus præeſſe: quos utique omnes virtute par eſt inſtructos eſſe, atque adeo ad omnem virtutem probe diligenterq; educari. Saltem igitur primum illud, nempe quod Cæſar voluerit juvenes Romæ ſtudiorum cauſa commorantes in officio contineri, & ne Urbana laſcivia perderentur prohibere, bene ſeſe habet, & Imperij ſcopo ultimo ſatis eſt conſentaneum.

Par pene ratio videtur eſſe illius quod tertio loco Cæſarem ſpectaſſe affirmavimus. In omni enim republ. & herili pariter & civili ore quavis perutile eſt, ut cives omnes haud ſint ignoti ſummæ poteſtati, quoad fieri ejus licet. Nec enim commode illi poſſunt uſibus publicis adhiberi, ſi ignoretur quid valeant aut nequeant præſtare. Ut autem illi qui digni & apti ſunt admoveantur muneribus reipubl. cedit non minus regentium commodo quam eorum qui reguntur, adeoque publice privatimque omni-

omnibus utile eſt. Scio quidem paſſim hoc ipſum negligi hodie, nec ipſoſmet Romanos Cæſares omnes perinde in hoc aliquam curam impendiſſe: at non eſt quare aliorum negligentia opponi mereatur uſui tam manifeſto. Certe huic quoque fini inſtituiſſe in Urbe cenſum Servium Tullium Regem, & ab Auguſto Cæſare idem tentatum in provincijs, ac Breviarium Imperij confici curatum, manifeſtum eſt. Tale quid ex parte propoſitum fuiſſe reipubl. Hebræorum in accurata illa populi univerſi uſque ad decurias diviſione, quam (quod mireris) & Ingæ Peruanorum monarchæ obſervaverunt, ceu docet Acoſta *l. 6. Hiſtor. Americanæ c 13*, haud injuria itidem dixeris. Quin & Ægyptiorum Reges, dum voluerunt quemvis civium profiteri qua arte vitam ſuſtentaret, idem videntur agitaviſſe. Certe & Cæſaribus & ſtudioſæ juventuti pariter fuiſſe utile, quod Cæſares voluerint ſingulorum nomina & actus ſibi perſcribi, *quo merito ſingulorum inſtitutionibusq; compertis, utrum quandoq; ſibi eſſent neceſſarij judicarent*, vix poteſt à quoquam dubitari. Nec vero

vero non etiam diligentiam juvenum excitavit ſedula illa Cæſaris inquiſitio: præſertim cum per literarum ſtudia quiſque ad honores conaretur pervenire, hi vero Cæſareo favore maxime eſſent impetrandi. Enimvero ſi & noſtro ævo talis Principum inquiſitio obſervaretur, rectius indubie haberent ſeſe artium liberalium ſtudia, & aliorum ſocordia excuteretur, aliorum compeſceretur protervia ac petulantia, aliorum denique induſtria ad ſummos præclaroſque conatus accenderetur.

Poſtremo & illud, quod cautum voluit Cæſar, ne ſcil. peregrinatio juvenum diuturnior & ſtudiorum prætextus provincialium & patriæ civitatis oneribus fraudi foret, publice interfuiſſe, fortaſſis haud poteſt eſſe occultum. Exigit enim utique ſalus reipubl. ut neceſſaria onera quiſque pro virili ferat: eoq; legibus quamvis inviti in id ſunt adigendi. Prodeſt etiam non permittere, ut quis pro arbitratu patriæ civitati ſeſe queat ſubducere: alioquin enim civitas ob infortunium aliquod civibus viduari & brevi ad incitas poſſit redigi. Crudiuſculum videlicet eſt illud,

quod Tryphoninus *l. in bello ff. de capt. & poſtlim.* refert Sabini pronunciatum: *de ſua qua civitate cuiq; conſtituendi facultas libera eſt:* niſi accipias non de eo quid expediat, ſed quid Sabini ævo licuerit. Quemadmodum Cicero *pro Balbo* laudans jus illud, *ne quis in civitate maneat invitus*, *fundamentumq;* appellans *libertatis*, *ſui quemq; juris & retinendi & dimittendi eſſe dominum*, ut orator quidem eſt ferendus, non tamen ut prudens Politicus. Tantum certe abeſt id probari debere, ut ne ſocietati quidem alij fas ſit ſocio renunciare pro lubitu, *ſi ſocietatis interſit non dirimi ſocietatem. Semper enim non id quod privatim intereſt unius ex ſociis ſervari ſolet, ſed quod ſocietati expedit;* ut præclare loquitur Proculus apud Paulum *l. Actione ff. pro ſocio.* Hinc ſi non ante, ſaltim jam ſeculo Chriſtiano tertio, quod idipſum ſalus publica exigeret, videntur Cæſares caviſſe, ne quis translato etiam domicilio municipij ſui muneribus obeundis ſolveretur: quantum colligere eſt ex verbis Vlpiani *l. 1. ff. de Decurionibus:* & reſcripto Alexandri Cæſaris *l. 1. Cod. de municipib.* exinde vero idem ſtrictim eſt obſerva-

ſervatum, & plurimis repetitis legibus, quarum affatim habet Codex uterque, confirmatum. Tanto bono, tamque utili in publicum inſtituto, proinde non debuit quovis ſtudiorum obtentu fraus fieri. An tamen illud diſcedendi ex Urbe & patriam repetendi tempus debuerit juventuti præfigi, quod Lex noſtra præfixit, non multo poſt inquiremus. Quæ jam diximus hoc loco ſufficiunt.

Igitur ſcopi quidem proximi Legis noſtræ bene ſeſe habent. De eo quod materiæ loco eſt, idem probare, ne quidem eſt neceſſum; uſque adeo id liquidum eſt. Studioſa nimirum juventus Romæ peregrinata eſt illa (ſi ita loqui licet) materia, circa quam actus omnes, qui Lege mandantur, ſunt exercendi. Nemo vero non videt, aptam illam eſſe quæ ſcopos iſtos aſſequatur, modo per actus idoneos, & ab ijs qui idonei ſunt, ducatur. Quidni enim juvenes ita queant educari, uti diligentiam literis impendant bonisque artibus imbuantur? Quid prohibet, quo minus caveatur, ne literarum ſtudia ingenuorum adoleſcentum fraudi ſint mune-

 ribus

ribus ſuæ cujuſque patriæ? Quid denique obſtat, quare ſingulorum in literis & moribus profectus Principi ſignificetur? Certe & juvenes ipſi ad iſthæc omnia ſunt idonei: nec poſſunt deeſſe prudenter inſtituti actus aut perſonæ utiles hiſce efficiendis. At vero quando materia aliqua ita eſt compoſita, ut per idoneos actus & agentem cauſam idoneam propoſitum ſcopum queas aſſequi, tum utique recte ſe habet, nec in ea quidquam merito deſideratur: ceu jam tum ante monuimus.

Licet igitur & hunc locum deſerere, atque ad examen illius normæ quam Lex noſtra actibus ipſis præſcribit, id quod potiſſimum eſt, progredi. Nec vero in efficientem cauſam rite inquirere poſſumus, niſi hoc præmiſſo. Videamus ergo ordine actus omnes; & quidem maxime, quemadmodum Lex velit illos inſtitui, vel quod idem eſt, qualem actibus illis formam Lex præſcribat.

Initio igitur jubet Lex, ut *quicunq; ad Vrbem diſcendi cupiditate veniunt, primitus ad Magiſtrum cenſus, Provincialium Judicum, à quibus copia*

pia eſt danda veniundi, ejuſmodi literas proferant, ut oppida hominum & natales & merita expreſſa teneantur. Heic primum occurrit, quod ſine Provincialium Judicum venia non licuerit cuiquam Romam ſtudiorum cauſſa proficiſci. Jam ſupra faſſi ſumus nos latere, num in univerſum fuerit vetitum, haud impetrata Judicum venia alio migrare. At vero intereſt reipubl. ſaltim non cuivis liberum peregrinandi arbitrium permittere, non certe ijs, qui in republ. valent auctoritate, aut quorum diſceſſu reſpublica poteſt in diſcrimen vocari, ſive ne alibi res novas moliantur, ſive ne ſeſe reipubl. temere ſubducant. Hinc ſane jam olim edixit Auguſtus Cæſar, ne quis ſenator injuſſu ſuo extra Italiam peregrinaretur; imo jam ante Cæſar Julius Dictator vetuit, ne quis civis major viginti annis plus triennio abeſſet Italia, aut Senatoris filius magiſtratuſque comes peregre proficiſceretur venia non impetrata. Ne Epiſcopi quidem primitivæ Eccleſiæ alij fini formatarum epiſtolarum uſum introduxerunt. Multis poſt ſeculis non ſemel Anglorum etiã Reges ſim-

pliciter vetuerunt, ſe inconſultis ex Inſula migrare. Idem hodie & Moſchos & Sinenſes obſervare eſt notum. Alibi in bene conſtitutis rebuſp. paſſim illa arbitraria proficiſcendi peregre licentia ſaltim magnatibus denegatur. Quicquid vero olim, quo tempore lata eſt Lex noſtra, obtinuerit in Romano Imperio, certe quod non niſi Judicum provincialium conſenſu licuerit juvenibus Romam petere, per fuit utile conſervandis provincijs; ne nimirum clanculum juvenes muneribus publicis ſeſe ſubducerent. Non parum quoque fecit ad morum culturam, ne facinore aliquo perpetrato alibi quis latebras quærens effugeret pœnas, utq; ita illa perpetua patrij judicis reverentia juvenes in officio contineret. Neutrum ſane poteſt commode teneri, niſi illa proficiſcendi licentia refrenetur.

Iiſdem de cauſis indubie conſtitutum eſt, ut ad Magiſtrum cenſus literæ Provincialium Judicum perferrentur, quæ *& oppida, & natales, & merita* adventantium docerent. Et morum ſcil. cultui hoc profuit, & provincialium munerũ exercitio. Neq; vero fraus aliqua temere fieri

fieri potuit annalibus legibus capeſſendorum in provincijs munerum, ab ijs etiam qui Romæ procul à patria degebant; quoniam facili negotio quiſque potuit domum revocari à magiſtratu provinciali. Certe à magiſtratu Romano nemo potuit commode reipubl. cauſſa in patria oppida juſto tempore remitti, niſi per tabulas ejuſmodi *natales* & *oppida* innotuiſſent. Non minus vero hoc ipſum mores etiam juvit. Nec enim juvenis aliquis flagitioſæ vitæ bene *meritorum* teſtimonium publicum potuit Romam deferre: atque adeo Romam nemo temere ſtudiorum gratia migravit, niſi perſpectæ integritatis. Quantum porro virtutis fuit calcar à Judice Provinciali exſpectare aut ferre natalium, ſæpe nobilium aut alias eximiorum, & cumprimis bene actæ vitæ publicas tabulas!

Sciſcit deinceps Lex, ut juvenes, *in primo ſtatim introitu profiterentur, quibus potiſſimum ſtudiis operam navare vellent.* Per autem etiam illud fuit utile, ad juvenes in ſtudijs & officio continendos. Ita ſane demum commode potuit in illorum diligentiam inquiri à magiſtratu.

Et

Et indubie ipſummet ingenuum quemque ac bonæ indolis juvenem puduit, profeſſione illa ſeſe indignum præſtare. Certe ipſa illa ſolemnis *profeſſio* incitamento fuit ad ſtudia profeſſa majore induſtria ſectanda, ſaltim ijs qui erectiore fuerunt animo. Quin valuit quoq; hoc ipſum ad id, ut potuerint Cæſari à magiſtratu indicari publicis tabulis, cujuslibet juvenis bene in ſtudijs alijs atq; alijs collocatæ operæ. Certe abſque illa profeſſione ſolemni, nihil non horum minus recte præſtari, ferme in propatulo eſt.

Ad acuendam juvenum diligentiam & bonos mores cumprimis etiam juvit, quod à Cæſare ipſi magiſtratui publico fuerit injunctum, *ſollicite* omnino, non perfunctorie, *nota* ſibi reddere juvenum ſingulorum *hoſpitia*. Nam hoc ipſo cautum fuit ſaltim, ne forte locis minus honeſtis hoſpitarentur juvenes, atque ita ipſa hoſpitiorum ſcabie (ut ita loquar) inficerentur. Potuit vero hoc ipſo eo rectius in actus omnes illorum à magiſtratu inquiri. Imo ipſimet juvenes, conſcii quaſi, in perpetuo ſe conſpectu vivere

vivere magiſtratus, neque in ipſis hoſpitiis poſſe vitiis aut ſocordiæ latebras inveniri, non potuerunt non ultro, tacti illa reverentia, ad operam ſtudijs dandam magis ſolito incitari. Hoc ſane ſpectaſſe Cæſarem, ipſamet indicant illa verba Legis: *quo ei rei impertiant curam quam adſeruerint expetiiſſe*: quibus utique indicatur, voluiſſe Cæſarem iſtac hoſpitiorum notitia publica accendere ingenuorum adoleſcentum ſtudia.

Etiam illud bene habet, quod Cæſar non quidem juvenes interdixerit omni *conventu*, ita tamen in *conventibus* ſeſe gerere juvenes juſſerit, ceu decet eos qui famam integram ſectantur, & omnes conſociationes fugiunt: imo quod horum quoque curationem voluerit magiſtratui eſſe publicam. Fuere ſcil. conventus plurimi honorati atque utiles cum ſacri tum profani: quibus interdum miſceri, potuit juvenibus in omni vita apprime eſſe utile: utpote qui ſaltim exemplo virorum gravium & magnorum, quibus conventus multi conſtabant, ad præclaros conatus potuerint erigi. In illis vero conven-

tibus turpe quidquam committi profecto non debuit, aut turpiter commiſſum tolerari: ſaltim ne quid dignitati conventuum illorum decederet: quod jam antehac monuimus. Multo minus fas fuit, tale quidpiam committi ab ijs qui animi probe excolendi cauſſa Romam peregre adventaverant, poſt hac futuri ſeminarium reipubl. in provincijs & ſua cujuſque patria. Multo minus tolerari *conſociationes* debuerunt, utpote quæ tumultus moverent, & cum illos conventus publicos vehementer turbarent, tum juvenum ferociam incenderent ad peſſimæ notæ facinora. Bene enim Cæſar tales *conſociationes* dixit *proximas* eſſe *criminibus*, ac proinde non multo mitioribus pœnis animadvertendas. Si in juvene vero toleres *criminibus proxima*, perinde eſt atque ſi illum invites adultum ad crimina ipſa.

Cæterum de eo quod ſequitur in Lege noſtra non injuria dubites. Neque enim Cæſar interdixit omnibus *Spectaculis* aut quibuſdam juvenes, ſed tantum juſſit: *ne Spectacula ſæpius adirent*. Jam vero ſcenica ſpectacula pene in uni-

univerſum omnia quid dederunt non ſpurcum & obſcœnum? Quid arenæ exhibuerunt non ſævum & crudele? Etſi enim jam Conſtantinus Magnus cruenta gladiatorum ſpectacula removiſſet, ea lege quæ hodieque legitur *Cod. Theodoſ. & Juſtinianeo tit. de gladiatoribus*, arenariorum tamen cum beſtijs pugnæ & commiſſiones non deſierunt niſi cum Occidentalis Imperij excidio. Hinc ſuo adhuc ævo in ſpectacula illa hiſce verbis invectus eſt *l. 6. de gubern. Dei* Salvianus: *Nihil ferme vel criminum vel flagitiorum eſt quod in ſpectaculis non ſit. Vbi ſummum deliciarum genus eſt mori homines, aut, quod eſt morte gravius acerbiusq;, lacerari, expleri ferarum alvos humanis carnibus, comedi homines cum circumſtantium lætitia conſpicientium voluptate. Hoc eſt non minus pene hominum aſpectibus, quam beſtiarum dentibus devorari. Atq; ut hoc fiat, orbis impendium eſt. Magna enim cura id agitur & elaboratur: adeuntur etiam loca abdita, luſtrantur invii ſaltus, peragrantur ſylvæ inexplicabiles, conſcenduntur nubiferæ Alpes, penetrantur niviferæ valles: & ut devorari poßint à feris vi-*

 ſcera

ſcera hominum, non licet naturam rerum aliquod habere ſecretum. Porro & Circenſia omnia ſaltim inſaniæ & vanitatum fuerunt plena. Atque adeo ita plane ſeſe habuerunt ſpectacula, quemadmodum ſanctiſſimus ille presbyter Maſſilienſium ſcripſit: *Quicquid immunditiarum eſt, hoc exercetur in theatris: quicquid luxuriarum, in palæſtris: quicquid immoderationum, in circis: quicquid furoris in caveis. Alibi eſt impudicitia, alibi laſcivia, alibi intemperantia, alibi inſania: ubiq; Dæmon, imo per ſingula ludicrorum loca univerſa dæmonum monſtra.* Eoque prima illa & aurea Chriſtianiſmi ætas ab hiſce ſpectaculis omnibus abſtinuit, imo in ſacri fœderis cum Chriſto ineundi formulam recepit illa: *abrenuncio Diabolo & pompæ ejus:* ſpectacula annumerans Diaboli Pompæ. Quomodo eam vocem quoque Tertullianus, Cyprianus, Chryſoſtomus, Auguſtinus, Salvianus & alij ſunt interpretati. Hinc ſane Iſidorus Hiſpalenſis l. 18. Origin. c. 59: *Hæc ſpectacula*, inquit, *crudelitatis & inſpectio vanitatum, non ſolum hominum vitiis ſed & dæmonum juſſis inſtitutæ ſunt. Proinde nihil eſſe debet*

bet Chriſtiano cum Circenſi inſania, cum impudentia Theatri, cum Amphitheatri crudelitate, cum atrocitate Arenæ, cum luxuria Ludi. Deum enim negat qui talia præſumit: Fidei Chriſtianæ prævaricator effectus, qui id denuo appetit, cui in lavacro jampridem renunciavit, i. e. Diabolo, pompis & operibus ejus. Ea autem cum fuerint olim ſpectacula Romana, qui potuerunt ijs intereſſe adoleſcentes iſthac ætate quæ cerea eſt in vitium flecti? Ut boni ſane & innocentes introierint, non potuerunt non corrupta mente exire. *Adulterium diſcitur*, dicebat recte Cyprianus, *dum videtur, & lenocinante ad vitia publicæ auctoritatis malo, quæ pudica fortaſſe ad ſpectaculum matrona proceſſerat, revertitur impudica.* Vel ut verbis utar Salviani: *qui forte ad ſpectaculum puri venerant; de theatro adulteri revertuntur.* Et vero qui evitari hæc labes potuit ſaltim in theatro, omnibus ſenſibus vitiorum vi occupatis? Bene nimirum idem Salvianus: *Alia crimina ſingulas ſibi ferme in nobis vendicant portiones: ut cogitationes ſordidæ animum, ut impudici aſpectus oculos, ut auditus improbi aures:*

ita ut cum ex his unum aliquod erraverit, reliqua poſſint carere peccatis: in theatris vero nihil horum reatu vacat, quum & concupiſcentiis animus, & auditu aures, & aſpectu oculi polluantur. Quæ quidem omnia tam flagitioſa ſunt, ut etiam explicare ea quiſquam atque eloqui ſalvo pudore non poſſit. Enimvero præclare Ariſtoteles monet, in bene conſtituta republica prohibendum eſſe, *ne pueri quid illiberale vel audiant vel videant.* Quanto majore indiget cura adoleſcentum ætas? Nec enim puerorum imbecillitas vitiis vel æſtimandis vel amandis par eſt: at adoleſcentia jam ſufficit ijs exercendis. Ut proinde hi longe magis ab ejuſmodi peccandi illecebris ſint removendi quam pueri. Igitur longe videtur fuiſſe conſultius futurum, ſi Cæſar omnibus omnino, vel certe ſaltim ſcenicis omnibus ſpectaculis, ſtudioſos adoleſcentes abſtinuiſſet. Minimum omnium debuiſſet illos non niſi certo definito tempore ad ſpectacula admittere. Ad quem modum Theoſius Magnus circumſcripſit Judices ſive Rectores provinciarum *l. 2. C. Theod. de ſpectaculis.*

Verba

Verba Legis ſunt: *Nullus omnino Judicum aut Theatralibus ludis, aut Circenſium certaminibus, aut Ferarum curſibus vacet, niſi illis tantum diebus, quibus vel in lucem editi, vel Imperii ſumus ſceptra ſortiti: hiſq; ut ante meridiem tantum ſolemnitati pareant, poſt epulas vero ad Spectaculum redire deſiſtant.* Vtique intra paucos certos dies, & intra pomeridianum tempus (ne antemeridianæ horæ ſtudijs perirent) conſtringi juvenes & potuiſſent, & ſummo cum uſu publico privatoque debuiſſent. Nec enim, permiſſa ſpectandi licentia, potuit facile caveri, ne juvenes *Spectacula frequentius adirent:* utpote cum illud quidem non perinde facile obſervatu fuerit magiſtratibus quibus illa cura commiſſa erat, præſertim cum ſpectacula varijs in locis Urbis fuerint inſtituta.

Similiter in Lege noſtra fortaſſis haud ſatis prudenter, juvenes tantum *appetere vulgi intempeſtiva convivia* prohibentur: cum videatur fuiſſe magis in rem, illos ab omnibus iſtis vulgi conviviis arcere. Fuerunt ſcil. & convivia ſolemnia tum laſcivia & luxu infamia. Id ſane

vel

vel ex ijs quæ ſupra ex Tertulliani apologetico & canone ſexageſimo Africano produximus palam eſt. Et vero rigidi virtutis ſectatores primi Chriſtiani epulas publicas illas tanquam ſanctimoniæ profeſſionis ſuæ adverſas ſtudioſe vitaverunt. Quam ſpuria certe fuerint tum feſta convivia, diſcere etiam eſt ex phaleucis quos *epiſtolæ undecimæ l. 8.* Sidonius Apollinaris inſeruit:

Hic cum feſta dies ciere raucos
Cantus cœperit, & voluptuoſam
Scurrarum querimoniam crepare. &c.

Perſtrepebant nimirum paſſim omnia convivia laſcivis cantibus, non juvenum duntaxat ſed etiam meretricularum. Primus enim Theodoſius Magnus Cæſar poſt latam hanc Legem noſtram fidicinas aut pſaltrias eliminavit, præclara illa lege quæ Codicis Theodoſiani *l.* xv. *tit. de Scenicis* continetur: *Fidicinam nulli liceat vel emere, vel docere, vel vendere, vel conviviis aut ſpectaculis adhibere.* Non deerant conviviis porro & thymelici ac pantomimi, *corruptelarum diſciplinæ*, quomodo eos eleganter appellat

Lactan-

Lactantius. Unde graviter cavet in hunc modum canon Laodicenus LIV, qui eſt Codicis canonum univerſæ Eccleſiæ, cujus reſtitutionem Chriſtophoro Juſtello debemus, centeſimus poſt quinquageſimum octavus: *Quod non oportet ſacerdotes aut clericos ſpectacula aliqua contemplari in nuptiis vel conviviis, ſed antequam thymelici ingrediantur eos fugere & diſcedere.* Si autem ſacerdotibus non fuit fas ſpectare illa conviviorum ludicra, qui erant ætate adulta & pectore contra vitia roborato, quanto minus ad ſpectacula illa convivalia admitti debuerunt teneri adoleſcentes. Præclare & propemodum ſancte Juvenalis Sat. XIV:

Nil dictu fœdum viſuve ea limina tangat
Intra quæ puer eſt. Procul hinc, procul inde puellæ
Lenonum, & cantus pernoctantis paraſiti.
Maxima debetur puero reverentia.

Non autem puero duntaxat ſed etiam adoleſcenti & juveni illa debetur reverentia: imo his maxima debetur, quia omnium facillime corrumpuntur præ pueris. Taceo nunc conviviorum illorum vinolentiam: quæ itidem adoleſcenti-

M bus

bus ad virtutem inſtituendis, cane pejus & angue, quod ajunt, vitanda eſt. Non urgebo etiam, quod cum convivijs intereſſe licuerit illis ſtudioſis, non potuerint, vel certe vix potuerint, Cenſuales cavere, ne juvenes iſti *adpeterent vulgi intempeſtiva convivia*: atque adeo Lex ſperato effectu caruerit.

Enimvero haud equidem dubito, longe rectius fuiſſe conſultum moribus juvenum, ſi vel nulla ſpectacula aut convivia ejuſmodi fuiſſent edita, vel ſaltim ijs omnibus fuiſſet juventuti interdictum. Potuiſſet ſane haud difficulter id caveri à Cenſualibus, præſertim ſi illi liberalium artium ſtudioſi habitu aliquo fuiſſent à reliquo numero diſtincti. Ita ſane potuiſſent facile notari & obſervari, in illa immenſæ Urbis infinita quaſi hominum multitudine. Merito ſane etiam hoc quis deſideraverit in noſtra Lege, quod juvenes illos ſingulari aliquo veſtitu oculis & cenſuræ Cenſualium non expoſuerit, cum tamen vellet eos cum cura obſervari. Verum de hiſce fortaſſe plus ſatis. Pergendum eſt in Legis noſtræ cenſura.

Sequitur autem in Lege; permitti, ut *ſi quis non ita in Vrbe ſe geſſerit, quemadmodum liberalium rerum dignitas poſcat,* Primum *publice verberibus adficiatur*, Secundo *navigio ſuperpoſitus abijciatur Vrbe,* Tertio *domum redire compellatur.* Num vero hæc animadverſio non ſit juſto gravior, vehementer metuo. Publica videlicet verberatio ignominiam addidit. At vero adoleſcentem ingenuum, ætate tenera, & vitio loci indigne ſeſe gerentem ſtudijs liberalium rerum, ſtatim ignominia afficere, nimis videtur durum. Pro magno peccato dicebat ille paulum ſupplicij ſatis eſt patri. Quamobrem itaque Cæſar intendit pœnas incautæ adoleſcentiæ peccato, verberationem alias non promerenti? Certe infamem reddere adoleſcentem, quid aliud eſt pene quam ad deſperationem adigere, & ſecuturæ vitæ omni præripere ad laudem & gloriam reditum? Quod ſi ſolis conſociationibus aut turpibus criminibus pœnā ejuſmodi dictaſſet Cæſar, non eſſet juſtus dolori aut querelæ locus. At Lex univerſim in omnē qui aliter ſe geſſerit atq; liberalium rerum dignitas expoſcit, ita permittit animadver-

tere. Non accuſo, quod Lex ſontes adoleſcentes Urbe exigat, & domum ad ſuos remittat. Nec vero ferendi erant in Urbe ubi exſpectatione indignos ſe præbuerant: parentum itaque & amicorum ſeveræ diſciplinæ merito erant reddendi. Sola verberatio diſplicet. Notandum tamen, non juberi illam animadverſionem ſed tantum permitti. An fortaſſis igitur tantummodo in terrorem hæc ita Lex ſcivit? Non me latet tamen, Valentinianum Cæſarem noſtrum fuiſſe ſeverum & aſperum immitemque in pœnis: docente idipſum præter alios Ammiano Marcellino *l.* XXVII *c.15. l.* XXIIX *c.3. & l.* XXX *c. 27.* Ex eodem Marcellino novimus, quo tempore lata eſt Lex noſtra, Maximinum Vrbicæ annonæ curatorem, hominem crudelem, Olybrio Præfecto ægrotante, acerrimis pœnis ſæviiſſe in Romanos cives, & hoc nomine Valentiniano fuiſſe acceptiſſimum, imo Cæſarem ab illo homine, ad ſtatuenda præter morem crudelia ſupplicia, fuiſſe quaſi efferatum. Prolixe enim ſævitiam hujus Maximini perſequutus eſt Ammianus *l.* XXVIII prioribus integris undecim capitibus. Igitur

haud

haud injuria forte ſuſpiceris, juvenili nonnullorum petulantia irritatū Maximinum, ſuggeſſiſſe Cæſari iſthæc dura, & perſuaſiſſe, *ut erat* Cæſar *acer vitiorum inimicus magis quam ſeverus*. Quicquid hujus ſit, verberationem publicam haud facile probaverit quis conſcius juvenilis conditionis, ejuſque quod ex pœnis exſpectari debet commodi.

Cæterum nec illud prudens aliquis laudaverit, quod Lex vetet, quenquam Romæ ultra annum ætatis viceſimum ſtudijs dare operam. Nec vero tale quidquam reipubl. uſus poſtulavit, & fuit ſtudiis ipſis maxime adverſum. Quid enim præclari in liberalibus ſtudiis præſtiteris, ſi iſthac ætate à magiſtris divellaris? Quid cumprimis præſtiteris in Juris prudentia addiſcenda, jam tum ejus ſcholas deſerere coactus? Fateor equidem, non debuiſſe ſtudia juvenum fraudi eſſe provincialibus municipijs, aut eorum obtentu vitari munera neceſſaria publica. At vero non ea fuit utique omnibus in locis idonearum perſonarum inopia, ut ſine diſcrimine omnes, abrupto ſtudiorum curſu, tantum viginti annos

 nati

nati debuerint patriæ ſeſe ſiſtere. Imo iſthac ætate ad munia reipubl. capeſſenda plærique nondum ſunt idonei. Agnovit hoc prudenter Ulpianus: cujus verba ſunt *l. 8. ff. de munerib. & honoribus: Ad rempublicam adminiſtrandam ante viceſimum quintum annum, vel ad munera, quæ non patrimonii ſunt, vel honores, admitti minores non oportet. denique nec decuriones creantur, vel creati ſuffragium in curia ferunt.* Prudenter etiam *l. 11. ff. de Decurionib. & filiis eorum* Calliſtratus Juriſconſultus: *Non tantum qui teneræ ætatis, ſed etiam qui grandiores natu ſunt, decuriones fieri prohibentur. illi quaſi inhabiles rempubl. tueri, ad tempus excuſantur, hi vero in perpetuum amoventur. Neque enim minores viginti quinque annis decuriones allegi niſi ex cauſſa poſſunt.* Jam vero munera patrimonialia non profecto in tantum fuerunt vel neceſſaria reipubl. vel utilia, ut ſtudia, quæ utiq; in reip. uſum maximum exercentur, debuerint abrumpere vel ſufflaminare. Itaq; conſultius profecto fuiſſet, tantiſper in literis Romæ commorari ſinere juvenes rerum ſuarum ſatagentes, donec à patria republ. avocarentur, imo vacationem illis dare ſaltim uſque ad annum viceſimum

ſimum quintum; quemadmodum Beryti degentibus illam indulſere Diocletianus & Maximianus Cæſares: imo potius debuiſſent illi exeuſari uſque ad annum triceſimum, quem lex Papia, teſte Plinio, Bithynis definivit ad honores capeſſendos. Certe non urgente ulla patriæ neceſſitate, juvenes tenera adeo ætate etiam *invitos* à ſtudijs abrumpere, eſt reapſe ſtudia ipſa quaſi in herba ſuffocare, idq; cum inſigni reipubl. detrimento. Arguit profecto hæc res ſuggeſtam Cæſari Legem, ab homine nulla ſolida eruditione inſtructo. Quem ut Maximinum illum fuiſſe, etiam hinc liceat ſuſpicari: utpote qui, teſte Ammiano, non niſi *poſt mediocre ſtudium liberalium doctrinarum defenſorem* egerit *cauſſarum ignobilem*.

Quum hæc vero ita ſeſe habeant, non difficulter quoque apparet, haud fuiſſe opus illa curioſa Cenſualium diligentia, quam adhibere debuerunt per ſingulos menſes, in deferendis illorum nominibus, qui exacto viceſimo anno in patriam à Præfecto Vrbis fuerunt remittendi. Potuiſſent nimirum juvenes gnavi longe rectius tantiſper Romæ relinqui, donec patriæ neceſſitatibus fuiſſent avocati. Nihilominus tamen ex uſu fuit publico, Vrbis Præfecto *per ſingulos menſes* indicari, *qui vel unde Romam veniſſent*. Nec enim abſque hoc indicio Præfectus Vrbis curam illorum potuit ſuſcipere. Vt autem ſuſciperet, interfuit rei publicæ pariter & privatim ipſorummet

rummet juvenum, quum in omnes Romæ commorantes juriſdictio fuerit penes Præfectum, & ſub oculis quaſi degere magnorum hominum, ingens ſit juventuti ad virtutem calcar.

Quam utilis aut noxia porro fuerit illa exceptio eorum *qui corporatis erant adjuncti*, non licet pronunciare: quum mentem Legis videar mihi hac in re non ſatis aſſequutus. Vacat tamen forte dubio, neutiquam corporatis merito adjunctos Roma fuiſſe pellendos, cum & ipſi fuerint in cenſu ſervorum Vrbis publicorum, perinde ut Corporati Vrbici alij, piſtores, ſuarij, vini ſuſceptores, collegiati, chartopratæ & nummularij. Forte tamen par fuiſſet, ſolvere illa ſervitute omnem liberalibus ſtudijs probe inſtitutum corporatum: atque adeo dare libertatem liberaliter imbutis atque erectis animis: magno ſane ad virtutem incitamento.

Cumprimis vero illud laudes in Lege noſtra, quod Cæſar juſſerit, per ipſum Vrbis Præfectum quotannis ſibi ſignificari & ætatem & merita juvenum. Iam tum ſupra videlicet oſtendimus, quam ſit publice privatimque utile, ſi ipſi illi qui ſumma in republ. ſunt poteſtate, habeant civium ſuorum accuratam notitiam. Idipſum autem quam commodiſſime potuit Cæſari innoteſcere, annua illa juvenum omnium recenſione, ab ipſo facta Vrbis Præfecto. Nec vero opus fuit *per ſingulos menſes* id fieri

eri perinde atque apud Præfectum Vrbis; utpote quum ſatis ſit, ſi Principi tantum ſumma quæque innoteſcant, & annuo demum ſpacio queat ſingulorum juvenum induſtria & profectus in reipubl. uſum æſtimari. Non eſt quod de ſumma utilitate extremæ hujus Legis noſtræ clauſulæ prolixius diſſeramus, quum jam ante illam multis laudaverimus, & actum agere vetet inſtituta brevitas.

Et vero tempus eſt ut ad id, quod poſtremo in Lege noſtra venit obſervandum, de cauſſa quam efficientem dicimus, aggrediamur. Expediendos ſcil. illos quos enumeravimus actus commiſit Cæſar, alios Magiſtro Cenſus, alios Cenſualibus, alios Vrbis Præfecto; qui proinde cauſſa ſunt efficiens actuum à Lege præſcriptorum: bene vero an ſecus omnia hæc illis commiſerit, nondum conſtat. Conſtare tamen haud adeo difficulter etiam id poterit, comparatione aliqua inſtituta, formam finemque actuum illorum, ut & ſtudioſam juventutem inter, ac ipſos illos quibus hæc ſunt commiſſa: prout in omni accurato examine effectricis cauſſæ fieri debere, jam tum ante profeſſi ſumus.

Atq; apud *Magiſtrum Cenſus* quidem & potuit & debuit merito peregre adventantium annotatio fieri. Huic enim curæ fuerunt Tabulæ cenſuales. Imo non potuere juvenes alibi citra reipubl. aliquam confuſionem in tabulas referri: præſertim cum ſuo tempore debuerint patriæ reddi & muneribus provinciali-

N bus

bus exhiberi: quod abſque auctoritate ſummi alicujus magiſtratus præſtari non potuit. Nihil profecto obſtat, quominus apud Magiſtrum cenſus adventantes juvenes potuerint annotari. Nec par fuiſſet, Iudicum ſive Rectorum provincialium teſtimonia, tradi viro minoris dignitatis quam erat Magiſter cenſus: nec tabulis cenſualibus alibi confectis ſua peræque fides conſtitiſſet. Certe illi ſcopo, qui propoſitus fuit annotationi publicæ, obtinendo omnium maxime fuit idonea Magiſtri cenſus dignitas atque exiſtimatio. Fuit autem cenſus pars olim profeſſio vitæ aut *ſtudiorum*, quibus *potiſſimum quis voluit operam navare*. Igitur & illa quam commodiſſime potuit ſimul inſtitui apud Cenſus Magiſtrum. Ne nunc dicam, quod viri adeo magni auctoritas, quemvis ingenuum adoleſcentem non potuerit non ſolito magis memorem reddere factæ profeſſionis ſuæ: quo ſcil. caveret, ne virum ita magnum profeſſionis conſcium malis moribus aut ſocordia falleret atque offenderet.

Cæterum an perinde prudenter *Cenſualibus* fuerit injuncta inquiſitio in mores ac diligentiam ſtudioſorum, vehementer dubito. Erant nimirum illi multis aliis negotijs occupatiſſimi, nec literarum ſtudijs dediti, aut etiam illis imbuti. Itaque per negotia quoque illis non ita licuit huic vacare inſpectioni: etſi ad id fuiſſent

idonei

idonei. Imperitia vero literarum eoſdem ad id ineptós reddidit. Quì enim homo rudis ſtudiorum merita, aut profectus exploraverit? Videtur ſane, longe commodius curam illam potuiſſe committi ipſis Magiſtris ſive Doctoribus: utpote qui omnium aptiſſime potuerint attendere ad diligentiam ſingulorum auditorum, & de eorum in literis profectu judicare. Quod ſi & horum potuerit forte ſuſpecta eſſe fides (ſunt enim, fateor, ſæpenumero illi ipſis ſuis auditoribus obnoxij, & debito proinde in eos indulgentiores) debuiſſet ſaltim ſumma hujus rei curatio committi alicui, moribus & dignitate conſpicuo ſeni aut ſenectuti proximo. Quemadmodum videlicet, prudentiſſimo Lycurgi inſtituto, communi educationi juventutis præfectus fuit ὁ παιδονόμος, vir in republica eximius, & re probe geſta ſummo mox magiſtratui admovendus, quod nos Xenophon docet opuſculo de Republ. Lacedæmoniorum. Tanta certe eſt utilitas probæ educationis juvenilis, uti quam maxime ex uſu ſit reipublicæ, ejus curã viris magnis & perſpectæ probitatis commendare. Imo ſi juventutis numerus ſit major, ex uſu eſt, in illã curam integrum aliquẽ hominem impendere. Quod proinde & Romæ debuiſſet fieri, cum ingens ibi fuerit ſtudioſæ juventutis copia; præſertim quum illa ijs maxime ſtudijs navaret operam, quibus in judicijs & republ. adminiſtranda indigemus. Nec vero

omnia iſthæc ad Præfectum Vrbis, virum rebus alijs longe occupatiſſimum potuerunt deferri, ut non plurima negligerentur. Minime omnium tantæ curationi Cenſuales fuere pares; præſertim cum ipſi nulla valuerint conſpicua dignitate, ſed inter officiarios ſive miniſtros fuerint computati.

Iuriſdictionem omnem in juvenes noſtros *Præfecto Vrbis* eſſe commiſſam, non eſt quod improbemus. Vtiq; enim, ſi nihil aliud obſtet, unice ex uſu eſt publico, ut uniuſcujuſque civitatis una ſit ſumma juriſdictio, atque unum ſummum tribunal. Scimus quidem, noſtris ſeculis paſſim terrarum ita vivi, ut juriſdictio Academica non ſit penes oppidi cujuſque rectores ac magiſtratus; idque jam obtinere ab ævo uſque Friderici I Cæſaris, poſtquam ille condidit quam dicimus authenticam, *Habita C. ne filius pro patre.* At vero inſtitutum hoc ita eſt, quod plærique oppidanorum magiſtratus rudes tum eſſent literarum, vel homines viliores, ac proinde artium ſtudioſis, ijſque ſæpe magno loco natis, iniqui & graves. Neque vero ferendum eſt, ut injuriæ exponantur hominum illiberalium ingenui juvenes, quos ſtudiorum amor in diſſita à patria loca propellit. *Quis enim eorum non miſereatur* (verba ſunt Cæſaris Friderici) *qui amore ſcientiæ exules, facti de divitibus pauperes, vitam ſuam multis periculis exponunt, & à viliſſimis ſæpe hominibus*

minibus (quod graviter ferendum eſt) corporales injurias ſine cauſſa perferunt? Quam vero Præfecti Vrbis Romæ longe fuit alia conditio, ab ea magiſtratuum iſtorum oppidanorum! Quanta ille dignitate ſemper, quanta plærumque virtute etiam ac doctrina valuit! Certe Vrbicum Præfectum cum oppidanis magiſtratibus noſtris contendere, fere eſt muſcam cum elephanto committere. Et tamen hodieque, ubi locorum nec illa vilitas eſt hominum qui magiſtratu funguntur, nec illa ruditas (ut in civitatibus majoribus) juriſdictio in ſcholaſticos ſatis probe ab urbano magiſtratu inſtituitur. Certe ſupervacuum arbitror, multis oſtendere, quam proſit reipubl. ut ſingulis locis unus præſit cum imperio & omni juriſdictione, niſi aliud quid vetet: eoque non etiam eſt, quur nunc quidem addamus verbum, in defenſionem ejus quod Præfecto Vrbis fuerit illa etiam in ſcholaſticos juriſdictio concredita.

ATQVE ita jam à nobis etiam Politica Legis noſtræ cenſura atque interpretatio eſt inſtituta. Neque enim arbitror quidquam in ea ſupereſſe, dignum expenſione, quod uſum in republica obtineat. Palam vero jam eſt, non quidem illam omni ex parte vacare ſuis nævis, attamen merito laude eſſe digniſſimam: cum propter multa præclara inſtituta, cum præcipue ob conatum illum continendi in officio ſtudioſam juventutem. Recte

N 3 enim

enim Plato: *non poteſt de diviniore negotio homo inſtituere deliberationem, atq. de recta pueri juvenisq. inſtitutione, qui bonus patriæ civis aliquando debet eſſe.* Imo (ut Ciceronis verba mutuemur) *nullum munus adferre reipubl. majus meliuſve poſſumus, quam ſi docemus & erudimus juventutem, his præſertim moribus & temporibus, quibus ita prolapſa eſt, ut omnium opibus refrenanda atq. coërcenda ſit.* Peſſime profecto meretur de republ. Legislator, qui hanc curam ſeponit. Vt proinde nec Tribonianum forte quis excuſaverit, quod non tantum ex Codice Iuſtinianeo Legem hanc rejecerit, ſed nec aliam ullam, de proba juventutis ſcholaſticæ educatione, in vaſtum illud Legum corpus retulerit. Nec enim quæ de nominibus juris ſtudioſorum ſciſcuntur, aut quæ traduntur de ludis petulantis adoleſcentiæ literariæ coërcendis, *conſtit. omnem reipubl.* illam laudem promerentur.

F I N I S.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE